URBAN PARADOXES

KUNSTPARTICIPATIE VOOR HET SOCIAAL DOMEIN

RAPPORT

ONDERZOEK IN OPDRACHT VAN KOM GELDERLAND

November 2016

Dr. Sandra Trienekens
m.m.v. Britt Swartjes

Dr. Sandra Trienekens / Urban Paradoxes V.O.F.
Onderzoek naar burgerschap, diversiteit en de kunsten

Contact | T. 06 18 13 58 08
urbanparadoxes@xs4all.nl

Gegevens | KvK. 57139504
BTW. NL852453887B01

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting 2

Introductie.....4
1. De vragen die spelen 6
2. Stand van het denken over kunstpraktijken in het sociale domein.....8
3. Rollen kunstenaars en kunstencentra in het sociale domein 10
4. Voorbeelden van kunstinterventies in het sociaal domein 12
5. Wat kunstencentra van gemeenten vragen.....15
6. Aanbevelingen voor kunstencentra 17

Bijlage 1. Nijmegen 20
Bijlage 2. Apeldoorn 24
Bijlage 3. Doetinchem 28
Bijlage 4. Arnhem 31
Bijlage 5. Harderwijk, Nunspeet, Ermelo en Putten 33
Bijlage 6. Zutphen, Lochem en Brummen 36
Bijlage 7. Rivierenland.....40
Bijlage 8. Ede 41

Samenvatting

KOM Gelderland
Kunst Ontmoeten Meedoen, kortweg KOM, staat voor structurele, toegankelijke en professionele kunstparticipatie voor iedereen met een zorgachtergrond in Gelderland. KOM Gelderland is een samenwerkingsverband van negen culturele centra, elk met een eigen KOM-afdeling: Cultuurkust (Harderwijk), Markant (Apeldoorn), Gruitpoort (Doetinchem), Kunstbedrijf Arnhem, De Lindenberg (Nijmegen), Muzehof (Zutphen), De Plantage (Tiel), Cultura (Ede) en BoogieWoogie (Winterswijk). Verenigd in KOM Gelderland zijn ook de Onderwijsspecialisten en Cultuurmij Oost.

Het onderzoek: aanleiding, vraagstelling en aanpak
Er wordt op alle schaalniveaus gezocht naar manieren om samenwerking tussen cultuur-, zorg- en welzijnsorganisaties te bestendigen. Als gevolg van transities, nieuwe wetten zoals de Wmo en de Participatiewet en de recente bezuinigingen, is er op lokaal niveau momenteel aandacht voor de integrale benadering. Het nationale cultuurbeleid besteedt aandacht aan de maatschappelijke bijdrage van kunst en cultuur, bijvoorbeeld in het sociaal domein. Verspreid over Nederland zijn er kunstinitiatieven in de zorg en welzijnssector, die allemaal zoeken naar meer structurele benaderingen.
KOM Gelderland constateerde in haar zoektocht dat bij gemeenten en zorg/welzijnsinstellingen niet altijd (voldoende) duidelijk is hoe ze óók met kunsteducatie en -participatie een antwoord kunnen vinden op de vraagstukken waarmee zij dagelijks dealen. Tegelijkertijd was het de KOM-partners zelf niet altijd (voldoende) duidelijk met welke vraagstukken gemeenten en zorg/welzijnspartijen concreet worstelen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond. KOM Gelderland gaf Urban Paradoxes de opdracht in kaart te brengen:

1. welke vragen er concreet spelen bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond;
2. waar deze partijen staan in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden;
3. welke rollen en functies kunsteducatie en -participatie kunnen vervullen;
4. welke voorbeelden er zijn van aansprekende kunsteducatie of -participatieprojecten voor mensen met een zorgachtergrond;
5. wat het bestendigen van de intersectorale samenwerking van gemeenten vraagt.

Ter beantwoording van deze vragen zijn er in acht Gelderse gemeenten gesprekstafels gehouden met wethouders en beleidsambtenaren van de afdelingen Kunst & Cultuur en Zorg & Welzijn, vertegenwoordigers van lokale en regionale zorg- en welzijnsinstellingen en van het betreffende kunstencentrum. Een beknopte literatuurverkenning en een werksessie met de directieleden en projectleiders van de acht KOM-kunstencentra boden aanvullend inzicht.

De bevindingen
Voor alle gemeenten en zorg/welzijnsorganisaties die deelnamen aan de gesprekstafels kan worden geconcludeerd dat het geen vraag is *of* kunstparticipatie programma's een bijdrage kunnen leveren aan vraagstukken in het sociaal domein. Daarvan zijn de gesprekspartners overtuigd en tijdens de gesprekken worden verschillende bijdragen benoemd. Ze benoemen positieve effecten voor het individu zoals dichter bij de eigen kracht komen, welbevinden en een bredere blik op de wereld. Maar ook de preventieve werking die kunstparticipatie kan hebben (uitstellen of voorkomen van zwaardere zorg) en de bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken zoals het bevorderen van sociale integratie, een inclusieve samenleving en maatschappelijke participatie.

De vraag is dus niet óf er sprake zou moeten zijn van intersectorale samenwerking, maar hóe die gerealiseerd kan worden. Bijvoorbeeld: hoe organiseer je gezamenlijke signalering van de (zorg)vraag, hoe verschuif je het accent van zware zorg naar preventie, hoe kom je beleidsmatig en financieel tot ontschotting?

Een vraag is ook welke rol de gemeente speelt. Van de acht gemeenten leggen sommige de verantwoordelijkheid hoofdzakelijk bij het veld. Zij zien geen gemeentelijke regiefunctie in het verbinden van sectoren of het zichtbaar maken van het kunstaanbod voor mensen met een zorgvraag. Er zijn gemeenten die intern verdeeld zijn, daar ziet de ene portefeuillehouder geen mogelijkheden tot ontschotting en de andere wel. Ook zijn er gemeenten die zich duidelijker opstellen

als partner van organisaties in het veld als zij met gezamenlijke plannen van aanpak komen die ondersteunend zijn aan het gemeentelijk beleid. Deze gemeenten investeren in combinatiefuncties en denken mee over ontschotte manieren van financieren.

In de zin 'gezamenlijke plannen van aanpak die ondersteunend zijn aan het gemeentelijk beleid' ligt de sleutel voor gemeentelijke betrokkenheid in willekeurig welke gemeente. Kunstencentra en zorginstellingen werken vaak samen in (intramurale) zorg die valt onder de Wet langdurige zorg (Wlz). Dit betreft geen gemeentelijke verantwoordelijkheid. Zoekt het kunstencentrum betrokkenheid van en samenwerking met de gemeente, dan zal het binnen de gemeentelijke kaders moeten zijn.

Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de lichte zorg die voorheen onder de AWBZ viel, nu geregeld in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Tevens besloot het kabinet tot extramuralisering van de AWBZ. Dat betekent dat ouderen, mensen met een verstandelijke beperking of GGZ-problematiek zo lang mogelijk thuis moeten blijven wonen. Hierdoor is de veranderopgave voor gemeenten op het vlak van zorg extra complex. Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten ook verantwoordelijk voor het speciaal en passend onderwijs en voor de uitvoering van de Wet op de Jeugdzorg en de Participatiewet. In al die wetten geldt dat gemeenten niet vanzelfsprekend verantwoordelijkheid dragen als burgers tekorten ervaren in hun redzaamheid en participatie. Gemeenten spreken burgers en hun sociale verbanden aan op hun eigen verantwoordelijkheid. Pas als burgers en hun netwerken het zelf niet kunnen oplossen, kunnen zij voor ondersteuning bij de gemeente terecht. Vanuit de zorgbehoefte moet er dan samen gezocht worden naar oplossingen.

Deze transities stellen gemeenten voor uitdagingen. Dit biedt kunstencentra kansen om zich als partner van de gemeente of als aanbestedingspartij te profileren. Bijvoorbeeld door programma's te ontwikkelen die ondersteunend werken aan het versterken burgers en hun omgeving, het bevorderen van participatie door kwetsbare burgers en weten bereiken van en ondersteunen van (langer) zelfstandig wonende mensen met een zorgvraag.

Wat kunstencentra daarbij van gemeenten vragen
Kunstencentra vragen van gemeenten dat ze meedenken en meewerken aan de overgang naar structurele samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn. Onder andere door:
- het formuleren van een gezamenlijke visie op (positieve) gezondheid, cultuur-, zorg- en welzijnsinstellingen en burgers;
- zich op te stellen als partner, hun concrete vragen met organisaties in het veld te delen en de regierol te nemen;
- consequenties te verbinden aan de (ook gemeentelijke) wens voor een integrale benadering, dus ontschotten en hun beleid, kaderstelling en aanbestedingsvoorwaarden hierop aanpassen;
- het bevorderen van intergemeentelijke en regionale samenwerking;
- vertrouwen te hebben in de expertise van kunstencentra in het sociale domein.

Wat gemeenten daarbij van kunstencentra vragen
Aan de gesprekstafels roepen de gemeentelijke vertegenwoordigers de aanwezige kunst- en zorginstellingen op de kansen die zich aandienen te grijpen en 'gewoon te gaan doen':
- Laat zien welke kunstpraktijken er al zijn en wat deze de gemeente en de gemeenschap opleveren.
- Kom met concrete, intersectorale plannen van aanpak die aansluiten op gemeentelijke doelen.
- Geef zo concreet mogelijk aan wat de knelpunten in de samenwerking zijn en wat hierbij van de gemeente wordt verwacht.

Structurele samenwerking met gemeente en de sector zorg/welzijn vraagt van kunstencentra een concrete investering in menskracht en coördinatie binnen het eigen centrum.

Introductie

KOM Gelderland
Kunst Ontmoeten Meedoen, kortweg KOM, staat voor structurele, toegankelijke en professionele kunstparticipatie voor iedereen in Gelderland met een zorgachtergrond. Onder zorgachtergrond verstaan we iedereen van jong tot oud, met bijvoorbeeld een lichamelijke en/of verstandelijke beperking, een psychosociaal probleem of een psychiatrische stoornis.

In de provincie Gelderland ontwikkelden meerdere kunstencentra aanbod in kunsteducatie in samenwerking met de zorg- en welzijnssector. Het hebben van dezelfde ambities resulteerde in 2013 in de oprichting van een samenwerkingsverband onder de naam KOM Gelderland. Hierin verenigden zich negen culturele centra, ieder met een eigen KOM-afdeling: Cultuurkust (Harderwijk), Markant (Apeldoorn), Gruitpoort (Doetinchem), Kunstbedrijf Arnhem, De Lindenberg (Nijmegen), Muzehof (Zutphen), De Plantage (Tiel), Cultura (Ede) en BoogieWoogie (Winterswijk). KOM Gelderland werkt samen met twee provinciale partners: de Onderwijsspecialisten en Cultuurmij Oost. Zij stellen middelen, expertise en advies beschikbaar.

Aanleiding onderzoek
Aanleiding vanuit KOM Gelderland
De negen KOM Gelderland-partners delen hun ervaringen en boeken vooruitgang, maar stuiten bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen ook op grenzen. Enerzijds blijkt het bij gemeenten en zorg/welzijnsinstellingen niet altijd (voldoende) duidelijk hoe ze óók met kunsteducatie en -participatie een antwoord kunnen vinden op de vraagstukken waarmee zij dagelijks dealen. Anderzijds gaven de KOM-partners aan zelf niet altijd (voldoende) duidelijk te hebben met welke vraagstukken gemeenten en zorg/welzijnspartijen concreet worstelen met betrekking tot mensen met zorgachtergrond. KOM Gelderland gaf Urban Paradoxes de opdracht in kaart te brengen:

1. welke vragen er concreet spelen bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond;
2. waar deze partijen staan in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden;
3. welke rollen en functies kunsteducatie en -participatie kunnen vervullen;
4. welke voorbeelden van aansprekende kunsteducatie of -participatieprojecten er voor mensen met een zorgachtergrond zijn.

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat eveneens de vraag speelt:

5. wat het bestendigen van de samenwerking tussen cultuur en zorg/welzijn van gemeenten vraagt.

Aanleiding algemeen
Op alle schaalniveaus is er in Nederland momenteel een zoektocht zichtbaar naar de relatie tussen de cultuursector en het sociaal domein. Het nationale cultuurbeleid besteedt aandacht aan de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur. Het fonds The Art of Impact, opgericht om dit beleid kracht bij te zetten, steunt verschillende kunstinitiatieven die zich richten op elementen uit het sociaal domein. Het LKCA (Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst) faciliteerde het programma Lang Leve Kunst, wat cultuurparticipatie onder ouderen moest bevorderen. In een aantal steden heeft dit programma een vervolg gekregen in het programma Age-Friendly Cities. Het LKCA flankeert deze programma's met onderzoek om effecten aan te tonen en ter inspiratie van toekomstige beleidsagenda's. Over Nederland verspreid zijn er kunstinitiatieven in de zorg en welzijnssector te onderscheiden die op het kantelpunt staan van incidentele, projectmatige impulsen naar meer structurele benaderingen. Er wordt op veel plekken gezocht naar manieren om samenwerking tussen cultuur-, zorg- en welzijnsorganisaties te bestendigen en naar de rol die gemeenten daarbij kunnen spelen.

Op provinciaal niveau in Gelderland krijgt zo'n zoektocht collectief vorm in het KOM Gelderland-initiatief. Op lokaal niveau is er als gevolg van recente decentralisaties en bijbehorende nieuwe verantwoordelijkheden en taken van gemeenten (Wmo, jeugdzorg, e.d.) meer aandacht voor een integrale benadering. Wethouders en beleidsambtenaren Zorg & Welzijn staan steeds meer open voor een breed aanbod, inclusief dat van aanbieders uit de sport en cultuursector. Ook in lokale cultuurnota's treft men steeds vaker een zinnetje aan over het stimuleren van de samenwerking tussen kunst/cultuur en zorg/welzijn. Van alle kanten wordt er dus al wel samengewerkt, maar vooral gezocht naar manieren om de samenwerking te verankeren.

Onderzoeksaanpak
De basis van het onderzoek vormden gesprekstafels. Hiervoor zijn in het voorjaar van 2016 wethouders en beleidsambtenaren van de gemeentelijke afdelingen Kunst & Cultuur en Zorg & Welzijn uitgenodigd. Tevens was er vertegenwoordiging van lokale en regionale zorg en welzijnsinstellingen en van het betreffende kunstencentrum. Tijdens de gesprekstafels kwamen onderzoeksvragen 1, 2 en 5 aan bod.

De informatie uit de gesprekstafels is aangevuld met een verkenning van voorbeelden van kunstinterventies in het sociaal domein en van algemene, bestaande inzichten met betrekking tot de rollen en functies van kunstenaars en kunstinterventies in het sociaal domein. In deze verkenning werden antwoorden gezocht op de onderzoeksvragen 3 en 4. Tevens is als input voor onderzoeksvraag 3 in een werksessie de al aanwezige kennis opgehaald bij de directieleden en projectleiders van de bij KOM aangesloten kunstencentra.

Leeswijzer
De inzichten uit deze drie lijnen zijn samengebracht in voorliggende rapportage. De bovenstaande vijf onderzoeksvragen corresponderen met navolgende paragrafen. De rapportage eindigt met aanbevelingen voor de kunstencentra, die op basis van het onderzoek gedaan kunnen worden (paragraaf 6). De bijlagen doen verslag van de opbrengst van de gesprekstafels per gemeente.

Terminologie
Zoals ook aan de gesprekstafels gebeurde, spreken we in deze rapportage over de 'sector kunst/cultuur' en 'sector zorg/welzijn', al zijn we ons bewust dat we hiermee zeer brede werkvelden en diverse praktijken samenvatten.

KOM Gelderland spreekt over 'kunsteducatie en -participatie voor iedereen met een zorgachtergrond'. Aan de gesprekstafels passeerde een veelheid aan begrippen de revue, waaronder 'hybride projecten', 'cultuurprojecten' en 'actieve cultuurparticipatie' of werd er in algemene zin aan 'kunst en cultuur' gerefereerd. De gesprekspartners begrepen kunst en cultuur als *doel* en als *inzet* (middel, instrument): de kunstinterventies beogen artistieke doelen evenals zorg- en welzijnsdoelen.

In de bijlagen zijn de begrippen opgenomen zoals ze aan de individuele tafels werden gebezigd. Omwille van de helderheid hanteren we in de volgende zes paragrafen één begrip: 'participatieve kunstpraktijken'. Dit in navolging van het Manifest voor Participatieve Kunstpraktijken.[1] Hierin worden de vier kernelementen van deze kunstpraktijken als volgt samengevat:

Contextueel: de kunstpraktijk sluit aan op een – eventueel latente – vraag, behoefte of urgentie bij (een groep) burgers. Het betreft dus artistiek onderzoek naar een (maatschappelijke) vraag.

Artistiek: de regie ligt bij een kunstenaar of kunstinstelling die met commitment en vakkundigheid stuurt op verbeeldingskracht, samenwerkingskracht, vormkracht en esthetiek. De uitkomst kan een uitdagende artistieke productie zijn of een meer individuele artistieke ervaring.

Participatief: de basis van de praktijk is samenwerking met relevante partijen en actieve participatie in het (maak)proces van de mensen om wie het gaat.

Transformatief: in de kunstpraktijk ontstaat speelruimte voor een (experimentele) herbemiddeling van bestaande relaties en (handelings)perspectieven. Er wordt dus gestreefd naar blijvende verandering in individuen, groepen of structuren.

De term participatieve kunstpraktijken verwijst naar kunstpraktijken in de ouderenzorg en in het speciaal onderwijs, kunstparticipatie gericht op re-integratie, gemeenschapskunstprojecten en nog veel meer. Aan de gesprekstafels ging het hoofdzakelijk over zorg en ouderen. Andere terreinen, zoals het speciaal onderwijs en werkgelegenheid, kwamen minder aan bod en zijn als gevolg daarvan ook ondervertegenwoordigd in deze rapportage.

Uitvoering en regie van participatieve kunstpraktijken kan in handen zijn van kunstenaars, kunstvakdocenten, kunstencentra en andere kunstaanbieders. Vanwege de leesbaarheid wordt deze rij van aanbieders niet overal in de rapportage opgesomd, maar wel overal bedoeld.

[1] http://www.demos.be/kenniscentrum/publicatie/kunst-in-transitie-manifest-voor-participatieve-kunstpraktijken

1. De vragen die spelen

Onderzoeksvraag 1: Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?
Uiteraard spelen er nog veel meer vragen in gemeenten met betrekking tot mensen met een zorgvraag, of breder: in het sociale domein, dan de vragen die hieronder worden genoemd. Onderstaande vragen en overkoepelende thema's kwamen echter aan (vrijwel) alle gesprekstafels ter sprake. In de vragen die opkwamen is een onderverdeling te maken naar inhoudelijke vragen (wat is er nodig in het sociaal domein?) en vragen over bestuurlijke vernieuwing (hoe gaan we dit gezamenlijk realiseren?).

Inhoudelijke vragen die spelen met betrekking tot het sociale domein:
Hoe krijg je de mens (cliënt/burger) aan de bal?
- De vraag van onderaf: hoe haal je de vraag op uit de samenleving? Hoe speel je daarop in? Hoe zet je de mens centraal? Welke methodieken zijn daartoe effectief?
- Achter de voordeur: met mensen in zorginstellingen leg je makkelijk contacten, maar hoe bereik en betrek je (langer) zelfstandig wonende mensen met uiteenlopende zorgvragen?

Uitvoering Wmo (Welzijn Nieuwe Stijl)
- Hoe kunnen we de sociaaleconomische structuur in de gemeente versterken?
- Hoe geef je (kwetsbare) mensen zelfregie en zet je hen in hun kracht?
- Hoe vergroot je de informele netwerken van mensen met een zorgvraag?

Toegankelijk voor iedereen
- Sport en culturele voorzieningen moeten sociaal en fysiek toegankelijk zijn voor *iedereen*. Hoe verbreed je de toegang tot kunstparticipatie voor iedereen? Hoe krijg je het aanbod voor mensen met een zorgvraag zichtbaar? (Vergelijk 'Uniek Sporten').

Beter aanbod
- Verdieping: hoe maak je de verdiepingsslag in het (sociaal-cultureel) aanbod voor mensen met een zorgvraag?

Vragen over bestuurlijke vernieuwing
De vragen die aan de gesprekstafel besproken zijn, betreffen vooral de HOE-vraag:
- Hoe organiseer je gezamenlijke signalering van de (zorg)vraag, dat wil zeggen, een wijkgerichte aanpak door organisaties die vanuit verschillende expertises in de wijk actief samenwerken?
- Hoe kom je tot een integrale aanpak en/of intersectorale methodieken: niet alleen samen afstemmen, maar ook intersectoraal ontwikkelen en uitvoeren, gebruikmakend van elkaars expertise?
- Hoe verschuif je het accent van zware zorg naar preventie?
- Hoe kunnen kunst/cultuur en zorg/welzijn elkaar beter vinden: hoe breng je de omvangrijke wereld van zorg/welzijn in beeld? Hoe breng je de variatie in cultuuraanbieders in beeld?
- Hoe kom je beleidsmatig en financieel tot ontschotting: hoe zorg je ervoor dat kunstinterventies in zorg/welzijn niet alleen drijven op persoonlijk enthousiasme, maar dat er beleid komt dat de samenwerking stimuleert en zorgt dat succesvolle aanpakken voortbestaan? Hoe worden goede initiatieven op het snijvlak van kunst/cultuur en zorg/welzijn structureel geborgd en duurzame (financiële) relaties gefaciliteerd?
- Hoe kom je tot een structurele, maar betaalbare aanpak? Veel mensen met een zorgvraag hebben een kleine portemonnee, (cultuur)participatie moet dus betaalbaar zijn/blijven.
- Hoe organiseer je bovenlokale samenwerking: in hoeverre zijn er regionale mogelijkheden om de samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn te versterken? Zorginstellingen werken namelijk vaak regionaal. Wat kan 'Den Haag' doen?

Drempels van praktische aard

Invulling van beschikkingen, taken en prestatiedoelstellingen

- Verschillende kunstencentra mogen hun subsidie niet richten op volwassenen. In de samenwerking zorg en welzijn lopen ze hier tegen een grens.

Acceptatie van variatie in cultuuraanbieders

- Om in het werkveld verbindingen te kunnen maken, moet het duidelijk zijn of het bij een interventie om zorg/welzijn of kunst/cultuur gaat. Het brede spectrum moet aangeboden worden: van vrijwilligers die creatieve activiteiten begeleiden tot kunstvakdocenten die op artistiek hoog niveau met mensen met een zorgvraag werken. Het verschil moet onderwerp van gesprek zijn om daarmee ook het verschil in tarieven te verklaren en geaccepteerd te laten raken.

2. Stand van het denken over kunstpraktijken in het sociale domein

Onderzoeksvraag 2: waar staan de partijen aan de gesprekstafels in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?
Met andere woorden, wat is de beginsituatie waarop kunstinstellingen hun strategie moeten afstemmen?

Overeenkomsten tussen gemeenten
In sommige gemeenten zaten de bestuurders en beleidsambtenaren voor het eerst samen aan tafel om dit onderwerp te bespreken. In andere gemeenten liep het gesprek misschien al langer, maar was de samenwerking ook nog niet concreet. Voor alle gemeenten en zorg/welzijnsorganisaties die deelnamen aan de gesprekstafels kan worden geconcludeerd dat het geen vraag is *of* participatieve kunstpraktijken een bijdrage kunnen leveren aan vraagstukken in het sociaal domein. Daarvan zijn de gesprekspartners overtuigd en tijdens de gesprekken worden verschillende bijdragen benoemd, zoals:
- participatie;
- dicht(er) bij de eigen kracht en eigen talent;
- welbevinden, trots en waardigheid;
- creatief denken stimuleren & bredere blik op de wereld;
- expressiemogelijkheden;
- verbinding/verbondenheid.

Over de rollen die kunstenaars of participatieve kunsten kunnen vervullen voor gemeenten en instellingen in het sociaal domein, komen de deelnemers aan de gesprekstafel minder ver:
- preventie;
- verbreding activiteitenaanbod;
- vindplaats van mensen die zorgorganisaties niet bereiken;
- bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken als sociale cohesie en het laten participeren van kwetsbare burgers.

Interessante rollen voor kunstenaars of kunstencentra die slechts in een enkel gesprek genoemd zijn:
- de vraag uit de samenleving in beeld brengen;
- een veilige context creëren om dingen te ontdekken, uit te proberen;
- de doelgroep in kaart brengen, bijvoorbeeld eenzame en/of langer thuiswonende ouderen met een zorgvraag;
- impulsen geven aan werkwijzen van de samenwerkingspartners;
- de vraag van zorgorganisaties scherp krijgen.

In paragraaf 3 vullen we deze rollen aan en werken deze verder uit.

De verschillen tussen gemeenten
De gemeenten verschillen in de rol die ze willen vervullen in het faciliteren van de samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn. De bijlagen bieden inzicht in hoe individuele gemeenten hierover denken. Samenvattend kan worden geconcludeerd dat er gemeenten zijn die:

De verantwoordelijkheid hoofdzakelijk in het veld leggen (Apeldoorn)
- Het is volgens deze gemeenten aan organisaties in de sectoren zorg/welzijn en kunst/cultuur om elkaar te vinden en tot samenwerking te komen. Deze gemeenten nemen geen regiefunctie en zien voor zichzelf geen taak in het verbinden van deze sectoren, het zichtbaar maken van het aanbod voor mensen met een zorgvraag of het instellen van stadsbrede coördinerende functies met de opdracht om de sectoren beter met elkaar te verbinden.
- Hoewel het denken over integrale benaderingen ver weg lijkt, stellen deze gemeenten zich over het algemeen wel open voor proposities van de aanwezige organisaties. Zo zijn ze bereid om bijvoorbeeld de ambtelijke aansluiting tussen de domeinen te verbeteren (bijv. aanpassen ambtelijke kaders voor komende beleidsperiode). Ook geven ze aan dat er binnen de huidige taakstellingen wel enige flexibiliteit voor wat betreft de invulling daarvan mogelijk is.

Intern verdeeld zijn (Doetinchem, Arnhem, Harderwijk)

- De ene wethouder of beleidsambtenaar is van mening dat de lokale overheid geen regie moet nemen: ‘De experts moeten met de plannen komen’ of ‘Wij gaan over het wat en niet het hoe.’ De collega wethouder of beleidsambtenaar ziet wel kansen om binnen de gemeente te ontschotten door mensen en gemeentelijke beleidsdoelen centraal te stellen en is bereid om gedeelde verantwoordelijkheid te nemen.

Al meer vanuit de doelen redeneren en daarop vanuit alle sectoren een bijdrage verwachten (Nijmegen, Zutphen)

- Meer dan bovengenoemde gemeenten stellen deze gemeenten zich op als partner van organisaties uit het veld, die met gezamenlijke plannen van aanpak komen die ondersteunend zijn aan het gemeentelijk beleid. Zij zijn meer bereid te investeren in combinatiefuncties, denken mee over beschikbare ‘potjes’ of benadrukken dat het niet langer interessant is uit welk potje het gezamenlijke initiatief bekostigd wordt als dit een gemeentelijk beleidsdoel dient.

Aanvullende observaties

De aanwezige organisaties en instellingen uit de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn hebben over het algemeen al in cultuurprojecten met elkaar samengewerkt. Maar niet alle zorg- en welzijnsorganisaties uit de gemeente of regio zijn even toegankelijk; niet overal vinden de kunstencentra even makkelijk een ingang tot samenwerking.

De bovenstaande overzichten van bijdragen en rollen van cultuurparticipatie wekken wellicht de indruk dat er in iedere gemeente een uitgebreide kijk op de bijdrage van kunst bestaat, maar dat is zeker niet overal het geval. Vooral bij de rollen die kunstenaars en kunstcentra voor gemeenten en zorginstellingen kunnen vervullen, is het denken nog sterk gedomineerd door ‘kunst/cultuur als onderdeel van de dagbesteding of ander activiteitenaanbod’ en ‘preventie’. Veel rollen blijven onbenoemd, waaronder de rol van participatieve kunstpraktijken in interactieve beleidsvorming of als curatief middel. De brede set aan rollen wordt in paragraaf 3 uitgewerkt.

3. Rollen kunstenaars en kunstencentra in het sociale domein

Onderzoeksvraag 3: Welke rollen en functies kunnen kunsteducatie en -participatie vervullen?
Met andere woorden: wat hebben mensen met een zorgvraag, en burgers in het algemeen, aan deelname aan participatieve kunstpraktijken? Wat zijn redenen voor gemeenten en zorg- en welzijnsinstellingen om te investeren in (de samenwerking met) kunstenaars, kunstvakdocenten en/of kunstencentra?
Het onderstaand overzicht van bijdragen, rollen en functies is tot stand gekomen op basis van wat er aan de gesprekstafels concreet werd benoemd (zie paragraaf 2) en de inzichten die de verkenning en de werksessie hebben opgeleverd.

Kunst als doel
Op het moment dat het gesprek op de samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn komt, dreigt de instrumentele kant van cultuurparticipatie de overhand te krijgen. We benoemen hier daarom nadrukkelijk dat kunst ook een doel is – óók binnen zorg en welzijn.
Cultuurparticipatie en talentontwikkeling: onder mensen met een zorgvraag bevinden zich mensen met artistiek talent, die meer willen dan alleen cultuur als middel. Het is waardevol dit artistiek talent te mobiliseren. Idealiter is er een doorlopende lijn van sociaal-culturele activiteiten in de dagbesteding tot talentontwikkeling op artistiek hoog niveau.
Kunstbeleving: mensen – ook met een zorgvraag – de kans bieden om de intrinsieke waarden van kunst/cultuurparticipatie te genieten.

Kunst als inzet
Bijdrage voor deelnemende burgers/mensen met een zorgvraag
Participeren zoals je bent: de individuele processen en persoonlijke benadering (op maat) zorgen ervoor dat deelnemers maximaal (naar vermogen) kunnen participeren. Dit kan leiden tot activering, meedoen, stijgen op de participatieladder, toeleiding naar werk.
Dichter bij jezelf en je talent: kunstenaars blijven neutraal, kijken niet naar de beperking maar gaan het proces aan met deelnemers. Uitgedaagd worden om je verhaal te vertellen en de persoonlijke benadering zorgen voor een persoonlijk leerproces: persoonlijke ontwikkeling, culturele en sociale competenties, talentontwikkeling, empowerment, zelfredzaamheid.
Zingeving: een zinvolle invulling geven aan je dag, nadenken over wie je bent en waar je voor staat, ontdekken wat je nog wél kunt.
Welbevinden, trots, waardigheid: je eigenwaarde stijgt doordat je jezelf en je talenten beter leert zien en je hierop positieve feedback krijgt.
Creatief denken: door actieve cultuurparticipatie vergaren deelnemers een groter probleemoplossend vermogen, zelfregie, horizonverbreding.
Expressiemogelijkheid: de mogelijkheid om je via kunst/cultuur te uiten (op alternatieve wijzen).
Binding en verbondenheid: in participatieve kunstpraktijken worden groepen mensen bij elkaar gebracht, wordt waarachtig contact gemaakt en leren deelnemers zichzelf en de ander echt zien. Door zo intensief samen te werken en elkaars verhaal te ervaren, is er niet alleen sprake van ontmoeting maar van verdieping in het contact. Er worden dwarsverbanden gelegd tussen sociale groepen. Verschillen en overeenkomsten worden zichtbaar gemaakt en erkend. Het kan helpen tegen eenzaamheid en bij het bouwen van informele netwerken.

Rollen van kunstenaars/kunstvakdocenten voor gemeenten, zorg en welzijnsorganisaties
Preventiewerker: aan de 'voorkant' werken met kunst/cultuur, sport en andere impulsen, helpt vormen van zwaardere zorg voorkomen.
Breekijzer: kunstenaars bieden een nieuwe blik op de problematiek en als zodanig fungeren participatieve kunstpraktijken als ideeën- en/of procesgenerator in complexe of 'taaie' maatschappelijke vraagstukken.
Verbeeldenaar: kunstenaars kunnen het gezamenlijke (toekomst)beeld en de vraag uit de gemeenschap ophalen, de vraag van organisaties scherp krijgen en met betrokkenen (alternatieven) verbeelden.
Vormgever: kunstenaars onderzoeken wat er wel en niet mogelijk is. Op basis daarvan ontwikkelen ze methodieken of initiatieven die het potentieel in de deelnemers aanboren.
Verbinder: participatieve kunstpraktijken brengen uiteenlopende groepen mensen en organisaties

bijeen, laten die waarachtig met elkaar kennismaken en samenwerken. Ze weten de verschillende 'talen' te verbinden.

Communicator: kunstenaars kunnen helpen bij het bespreekbaar maken van moeilijke onderwerpen of taboes, communiceren gemeentelijk beleid of de begroting op inzichtelijke wijze naar de bevolking en faciliteren interactieve beleidsvorming.

Coach: zonder hulpverlener te zijn, begeleiden kunstenaars ontwikkelingsprocessen van individuen, groepen en organisaties. Kunstenaars creëren een 'veilige plek' waarin deelnemers en zorg/welzijnsprofessionals de ruimte krijgen om zich uit te spreken, om zichzelf, hun wensen en eigen kracht te verkennen.

Evaluator: kunstenaars onderzoeken de gevolgen van (beleids)maatregelen of transities en brengen deze in beeld, bijvoorbeeld met foto's of in documentaires.

Curatieve werker: kunstenaars of participatieve kunstprojecten kunnen een curatieve bijdrage leveren aan vormen van zwaardere zorg, bijvoorbeeld bij het behandelen van onrustig gedrag bij dementerende ouderen door middel van muziek.

Rollen/functies die kunstencentra kunnen aannemen

Adviesfunctie: kunstencentra zijn partner voor gemeenten en zorg- en welzijnsinstellingen om op wijk- en stedelijk niveau mee te denken hoe, waar en waartoe participatieve kunstpraktijken het beste ingezet kunnen worden. Zij helpen mee bij het ophalen van de maatschappelijke vraag en het omzetten van de vraag naar een culturele interventie of programmalijn.

Aanjaagfunctie: de gemeente zet het eigen initiatief van bewoners voorop. Bewoners hebben vaak een steuntje in de rug nodig. Het kunstencentrum stimuleert individuele kunstbeoefenaars of groepen tot nieuwe culturele activiteiten op basis van hun vraag en vaardigheden.

Ontmoetingsplek: het kunstencentrum is een '24 uurs-ontmoetingscentrum' waar burgers in- en uitlopen voor lessen, repetities of advies. De koffie smaakt er, er is een jongerencentrum gehuisvest, statushouders volgen er inburgeringslessen, bewonersinitiatieven vergaderen of worden er begeleid. Zo werken kunstencentra aan inclusie en aan hun primaire opdracht: het bevorderen en toegankelijk maken van cultuurparticipatie voor *iedereen*.

Verbinder/ontschotter: zo is het kunstencentrum een verbinder tussen maatschappelijke groepen, maar ook een intermediair tussen de cultuursector en overige sectoren (zorg, welzijn, onderwijs, sport, etc.).

Coproducent: het kunstencentrum neemt het initiatief tot, en/of de regie over prikkelende, toekomstgerichte vormen van cultuureducatie en amateurkunst, binnen de kunstsector én daarbuiten.

Partner: kunstencentra begrijpen zichzelf als partner van gemeenten en van zorg- en welzijnsinstellingen. Tijdens de werksessie formuleerden de directies en projectleiders van de KOM-partners hierbij twee uitgangspunten.

Uitgangspunt 1
Kunstencentra ondernemen in het sociale domein *niets zonder* samenwerking met zorg- en welzijnspartners. Het primaire uitgangspunt is het zoeken naar werkbare praktijken en samenwerkingsrelaties waarin de verschillende expertises elkaar aanvullen en versterken.

Uitgangspunt 2
Kunstencentra vormen een partner met ervaring en expertise op het vlak van kunsteducatie en -participatie en bieden continuïteit, professionaliteit, alle kunstdisciplines, kwaliteit en deskundigheidsbevordering.

Op de volgende pagina zijn de bijdragen en rollen schematisch weergegeven.

URBAN PARADOXES

BIJDRAGEN EN ROLLEN

Kunst als Doel
Cultuurparticipatie en talentontwikkeling / Kunstbeleving

Kunst als Inzet *voor deelnemers*
Participeren zoals je bent / Dichter bij jezelf en je talent / Zingeving / Welbevinden, trots, waardigheid / Creatief denken / Expressiemogelijkheid / Binding en verbondenheid

Kunst als Inzet v*oor gemeenten, zorg en welzijnsorganisaties*
Preventiewerker / Breekijzer / Verbeeldenaar / Vormgever / Verbinder / Communicator / Coach / Evaluator / Curatieve werker

Rollen/functies van kunstencentra
Adviesfunctie / Aanjaagfunctie / Ontmoetingsplek / Verbinder / Ontschotter / Coproducent / PARTNER!

4. Voorbeelden van kunstinterventies in het sociaal domein

Onderzoeksvraag 4: welke voorbeelden van aansprekende kunsteducatie of -participatieprojecten voor mensen met een zorgachtergrond zijn er?
Er zijn veel voorbeelden om uit te kiezen: internationaal en nationaal. Ook op Gelders niveau zijn er veel voorbeelden te vinden, waaronder Kunstroute (Tiel), de musical Vinden en Verbinden (Nijmegen), Parels voor de Kunst (Zutphen), Lang Leve Kunst (Doetinchem), Factor 80*10*60 (CMO), Chillen met je Rollator (Arnhem) of de samenwerking tussen dansschool Flex en PUUR! Dans voor mensen met een beperking. Ook binnen KOM Gelderland zijn er voorbeelden zoals KunstWerk en het Kwartiermakersfestival, waarin de partners samenwerken of kennis delen.

De hieronder beschreven voorbeelden van kunstinterventies hebben we gebruikt bij de aftrap van de gesprekstafels. De voorbeelden zijn gekozen vanwege hun geografische spreiding, de verschillende doelgroepen die ze bereiken (ouderen, jongeren, mensen met beperking …) en de verschillende, actuele beleidsvraagstukken (Wmo, bestuurlijke vernieuwing) waarop ze inspelen.

Als je me echt zou kennen… / Over de Streep
Initiatiefnemers: GGD West-Brabant en Stichting Nieuwe Veste (centrum voor de kunsten Breda).
Mede uitgevoerd door: Stichting Elisabeth.
Doelgroep: eenzame ouderen.
Welk doel: bestrijden van eenzaamheid onder ouderen.
Beantwoordt vragen als: hoe betrek je mensen die eenzaam zijn, hoe geef je mensen zelfregie en help je hen hun informele netwerk uit te breiden?
Ondersteunt: uitvoering van nieuwe wetten zoals de Wmo.
Waar: Breda. Naast Breda zijn er ook pilots gestart in Bergen op Zoom en Roosendaal. De ervaringen hiervan worden meegenomen in de ontwikkeling van een programma dat ingezet kan worden om de sociale vitaliteit van ouderen te verbeteren, ter preventie van het gevoel van eenzaamheid onder ouderen.
Medefinanciers: VSB fonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, Fonds voor Cultuur Participatie en Kunstbalie.

Korte beschrijving[2]
Contextueel: uit een onderzoek onder 12 000 ouderen (65+) in de regio West-Brabant bleek 47 procent zich eenzaam te voelen. Ook veel bewoners van verzorgingstehuizen gaven te kennen dat zij eenzaamheid ervaren. GGD West-Brabant en Stichting Nieuwe Veste besloten na dit vooronderzoek gezamenlijk op zoek te gaan naar nieuwe kansrijke concepten om de sociale vitaliteit van ouderen te vergroten en zo eenzaamheid tegen te gaan.
Artistiek: gekoppeld aan de zogenaamde Challenge Day werken GGD West-Brabant en Stichting Nieuwe Veste samen met Stichting Elisabeth om door middel van het aanbieden van diverse kunstworkshops begeleid door hun activiteitenbegeleider, een kunstvakdocent en gezondheidscoach, een oplossing te bieden ter preventie van het gevoel van eenzaamheid. Dit deden ze door te kijken wat er gebeurt als je een groep ogenschijnlijk dezelfde mensen, in dit geval ouderen in een verzorgingshuis, samenbrengt, uitdaagt om buiten hun comfortzone te treden en hen de zin laat afmaken: 'Als je me echt zou kennen, zou je weten dat …'
Participatief: de ouderen nemen actief deel en brengen hun eigen verhalen in. Ze wisselen bijvoorbeeld verhalen uit over bijzondere momenten zoals de eerste ontmoeting met hun grote liefde. Praten over welke muziek en liedjes mooie momenten oproepen.
Transformatief: na afloop van het project bleken de ouderen elkaar al meer op te zoeken, meer te luisteren naar elkaar en elkaar bijvoorbeeld op te halen om aan activiteiten deel te nemen. Er is inmiddels een groep Theater en een groep Tekenen/Schilderen/Druktechnieken met docenten van Nieuwe Veste gestart in een van de verzorgingshuizen van Stichting Elisabeth. Hier herontdekken ouderen creatieve talenten waar ze in hun jeugd van genoten. Of ontdekken ze talenten die ze nooit hadden gedacht te bezitten. Een aantal bewoners heeft het tekenen en schilderen serieus opgepakt en bekwamen zich in allerlei nieuwe technieken

[2] Bron: http://www.nieuweveste.nl/index.php/projecten/als-je-me-echt-zou-kennen-zou-je-weten-dat

United Dance (UK)
Dit is een dansinterventie met jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar met schizofrenie, bipolaire stoornis of vergelijkbare aandoeningen. Dance United hoopt door middel van moderne dans de mogelijkheden van mensen die aan de rand van de samenleving staan aan te spreken en verder te ontwikkelen. De werkwijze wordt gekenmerkt door een hoge mate van focus, discipline en artistieke inzet. Je kunt je als deelnemer niet verstoppen, geen kantjes ervan aflopen, geen smoesjes verzinnen om minder dan het uiterste uit jezelf te halen. Deze krachtige werkwijze heeft zich bewezen met straatkinderen in Ethiopië en heeft kloven overbrugd tussen Oost en West Berlijn en tussen katholieken en protestanten in Noord-Ierland.

Initiatiefnemers: Stichting Dance United.
Mede uitgevoerd door: medewerkers van gezondheidsinstellingen die jongeren voordragen. Verschillende gezondheidsinstellingen en Kings College Universiteit zijn betrokken geweest bij de evaluatie van de dansinterventie.
Doelgroep: jongvolwassenen van 18 tot 35 jaar met schizofrenie, bipolaire stoornis of vergelijkbare aandoeningen.
Welk doel: de problemen tackelen die de jongeren tegenkomen, hun fysieke en mentale gezondheid vergroten, een netwerk bouwen en toewerken naar maatschappelijke participatie.
Beantwoordt vragen: bijvoorbeeld op gebied van jeugdzorg en de transitie naar een integrale (en holistische) benadering. Dance United bereikt moeilijk bereikbare jongeren.
Ondersteunt: uitvoering van nieuwe wetten zoals Jeugdzorg, Participatiewet.
Waar: Zuid-Londen, Groot-Brittannië. Dance United was al verschillende keren gast op het Rotterdams Internationaal Community Art Festival, maar heeft niet in Nederland gewerkt.

Contextueel: de gezondheidsinstellingen die met deze jongeren werkten, identificeerden drie centrale problemen, die de jongeren aangeven te ervaren: 1) ze voelen zich vaak geïsoleerd en hebben moeite met de omgang met andere mensen; 2) ze zijn onzeker over hun lichaam en fysiek niet fit, wat beide nadelig uitwerkt voor hun zelfvertrouwen; en 3) ze vinden het moeilijk om 's morgens uit bed te komen en om hun energie en optimisme vast te houden, vanwege hun sterke focus op hun aandoening en zorgen over hun toekomst.
Artistiek: de kern van het project vormde een vier weken durend, voltijds dansprogramma, waarin de deelnemers eerst leren dansen, daarna repeteren voor de uitvoering van een origineel dansstuk voor een select publiek.
Participatief: de deelnemers zijn gedurende het gehele traject actief en werken behalve aan dans aan team-building/vertrouwen.
Transformatief: naast een proces van zelfversterking van de deelnemende jongvolwassenen, zette het initiatief in op andere transformatieve effecten. Bijvoorbeeld het verkleinen van het stigma dat geestelijke gezondheidsproblemen vaak hebben, het tonen dat mensen met de moderne medicatie gewoon in het leven kunnen staan en over een normale bewegingsvrijheid beschikken, en aandacht vestigen op de verschuiving in de geestelijke gezondheidszorg van klinische behandeling naar een holistische aanpak.

Legislatief (wet- of regelgevend) theater van Stichting Formaat
Forumtheater begint met een 'antimodel', dat is een scène of theaterstuk over een bepaalde kwestie, waarin de hoofdpersoon tevergeefs probeert om met deze kwestie om te gaan. Dan volgt het forum. Daarin vervangen mensen uit het publiek – 'doeschouwers' – de protagonist en spelen hun alternatieve ideeën en strategieën op het podium uit. De andere acteurs improviseren vanuit de verlangens van hun personages. Zo wordt geanalyseerd in hoeverre deze alternatieven in het echte leven bruikbaar zijn en wat het gevolg is. De dialoog met het brede publiek vormt 'een collectieve oefening voor de realiteit'. Het legislatieve theater brengt vervolgens de voorstellen die uit de interventies en dialoog zijn ontstaan in stemming bij het publiek (op meerdere locaties). Bij een meerderheid voor een voorstel wordt dit aangeboden aan politici of regelgevende instanties.

Formaat paste het legislatief theater bijvoorbeeld toe bij Stichting Pameijer, Rotterdam. Het liep niet soepel tussen de zorginstelling Pameijer en de cliëntenraad. Formaat werd gevraagd om via legislatief theater naar een gezamenlijke oplossing toe te werken. Hieruit is een nieuwe set afspraken gekomen. Een tweede voorbeeld is de Agenda Delfshaven 2020. Hier zette Formaat legislatief theater in voor de vorming van lokaal jeugdbeleid. Formaat deed dat in een intensief traject met ruim driehonderd jongeren uit de deelgemeente Delfshaven, Rotterdam.

Initiatiefnemers: Stichting Formaat, Rotterdam.
Doelgroep: mensen die om welke reden dan ook minder makkelijk meekomen en wier stem minder ver doorklinkt in onze samenleving.
Welk doel: werken aan zelfversterking van deze mensen, mensen een netwerk laten opbouwen en hun stem laten klinken op plekken waar besluitvorming plaatsvindt.
Beantwoordt vragen als: hoe zet je mensen in hun kracht, hoe vergroot je hun zelfregie, hoe werk je aan informele netwerken? Maar ook: hoe geef je interactieve beleidsvorming vorm?
Ondersteunt: uitvoering van nieuwe wetten zoals de Wmo. Vormgeven van democratische vernieuwing.
Waar: de voorbeelden komen uit Rotterdam, Formaat werkt door heel Nederland en internationaal.

Contextueel: de filosofie van participatief theater, waar legislatief/forumtheater toe behoort, is dat opkomen voor de rechten van mensen het beste werkt als je datgene op de agenda zet wat daadwerkelijk relevant is voor de groep of gemeenschap. De groepen waarmee wordt gewerkt, bepalen zelf welke onderwerpen voor hen relevant zijn.
Artistiek: in deze traditie is theater doel en middel. Uitgangspunt is dat ieder mens van nature kan spelen; we wisselen tenslotte allemaal moeiteloos tussen onze vele rollen in het alledaagse leven. Artistieke doelen van Formaat zijn prikkelend maatschappelijk relevant theater maken, actieve cultuurparticipatie voor mensen met grote afstand tot de samenleving én de cultuursector en het bereiken van een atypisch theaterpubliek (waaronder peers en de omgeving van deelnemers).
Participatief: het eigenaarschap van de werkprocessen ligt altijd bij de deelnemersgroepen waarmee Formaat werkt.
Transformatief: onderzoek laat zien dat deelnemers resultaat ervaren op het vlak van persoonlijke ontwikkeling en emotioneel welzijn. Ook hebben zij het gevoel dat de regie over het eigen leven toeneemt. Dit zijn basiselementen voor maatschappelijke participatie. Het resultaat een schaalniveau hoger (deelnemer in interactie met zijn/haar omgeving) is de dialoog. Het resultaat nog een schaalniveau hoger is een bijdrage aan interactieve besluitvorming en democratische vernieuwing, evenals een blijvende verandering in hoe dingen georganiseerd zijn.

5. Wat kunstencentra van gemeenten vragen

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat er een aanvullende vraag speelt, dit werd onderzoeksvraag 5: wat vraagt het bestendigen van de samenwerking tussen cultuur en zorg/welzijn van gemeenten?

Drempels
Verschillende kunstencentra ervaren in de praktijk dat gemeenten zich terugtrekken, samenwerking als de verantwoordelijkheid van kunstencentra en van zorg- en welzijnsinstellingen zien en dus geen regierol voor de gemeente nodig achten. De lokale overheid stelt zich (nog) niet over de hele linie op als partner met regierol, zoekend met instellingen (en burgers) naar gedeelde verantwoordelijkheid.

Een tweede belangrijke drempel is de verkokering die er in de organisatie van onze samenleving is ontstaan. Daarmee is het belangrijkste verzoek van kunstencentra aan gemeenten en organisaties in zorg, welzijn en cultuur, evenals aan private en publieke fondsen: *Ontschot!* Binnen de lokale overheid hebben de betrokken beleidsterreinen elk hun eigen wethouders en ambtenaren, eigen beleid en prestatieafspraken. Ook zorg, welzijn en culturele organisaties zijn 'geschot'. Datzelfde geldt voor individuele medewerkers en managers binnen organisaties, ook zij hebben hun specifieke deeltaken. Bij fondsen is er vaak één afdeling met een maatschappelijke doelstelling en één afdeling kunst en cultuur. Aanvragen die de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn verbinden, vallen vaak tussen wal en schip. Dit geldt ook voor gemeentelijke subsidies.

Wat kunstencentra van de gemeente nodig hebben
Kunstencentra (evenals de zorginstellingen) verlangen van gemeenten dat deze meedenken en meewerken aan de transitie van ad hoc naar structurele samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn. Aan de gesprekstafels werd benoemd dat dit kan door:

Een gezamenlijke vergezicht
- Gemeenten stellen zich open voor het gezamenlijk formuleren van een 'vergezicht': welke visie op leefbaarheid en (positieve) gezondheid delen de gemeente, institutionele partners en burgers? Welke visie op een bijpassende werkwijze delen zij? In het realiseren van dit vergezicht wordt een integrale, preventieve benadering nagestreefd, dit bespaart kosten. Maar het gaat ook om het maken van keuzes. Bestaand aanbod dat niet past, stopt. Als blijkt dat de ene benadering succesvoller is dan de andere, worden middelen herverdeeld.

Dat gemeenten zich opstellen als partner door de regierol te nemen
- Gemeenten faciliteren initiatieven uit de samenleving (al dan niet mede opgepakt door kunstencentra).
- Gemeenten nemen de regierol en zorgen dat iedere sector bij de eigen expertise blijft.
- Vraagstukken waar gemeenten mee worstelen delen zij met het veld en zoeken gezamenlijk met het veld (en inwoners) naar antwoorden.
- Gemeenten redeneren vanuit mensen en de gemeentelijke doelen/effecten, niet vanuit sectoraal aanbod en programma's. Dan wordt het door 'schotten', regelingen en budgetten heen kijken makkelijker; dan vallen de verschillende benaderingen en perspectieven (zorg, welzijn, sport, cultuur, etc.) meer vanzelfsprekend op hun plaats.

Consequenties te verbinden aan de (ook gemeentelijke) wens voor een integrale benadering
De ambtelijke kaders worden beter op de samenwerking tussen de verschillende sectoren toegespitst, door onder meer de volgende punten:
- De gemeente is betrokken en volgt de intersectorale samenwerking en springt in daar waar het de gemeentelijke taak is en trekt inzichten en geleerde lessen door naar bijvoorbeeld beleid, kaderstelling en aanbestedingsvoorwaarden.
- Actieve interne ontschotting.
- Een andere manier van bijvoorbeeld aanbesteding, opdrachtverstrekking aan uitvoerders en het formuleren van prestatieafspraken. Zowel binnen zorg/welzijn als binnen kunst/cultuur kan op die manier de samenwerking geagendeerd worden.
- Het anders inzetten van budgetten. Niet alleen denken in méér budget, maar ook beheerste overheveling van zware naar preventieve zorg, en het preventiebudget openstellen voor zorg,

welzijn, sport, cultuur, enz., intersectorale samenwerking belonen, stoppen met aanbod dat niet werkt.
- Een andere toewijzing van combinatiefuncties: bijvoorbeeld ook kunst/zorgcombinatiefuncties. De functies zijn nodig want het verbinden van sectoren vraagt persoonlijk contact en tijd om netwerken te bouwen. Een website voor vraag en aanbod is verre van afdoende.
- Het inzetten op cultuurscouts omdat zij vaak de verbindende schakel tussen kunstenaars en kunstencentra en de zorg- en welzijnsorganisaties in de wijk zijn.

Intergemeentelijke en regionale samenwerking
Er is behoefte aan bovenlokale benaderingen, zorg is niet op gemeentelijk niveau georganiseerd. Ook in bestaande kunstprojecten in zorg en welzijn wordt over gemeentegrenzen heen gewerkt.
- Wethouders en beleidsambtenaren agenderen de versterking van de samenwerking tussen de sectoren kunst/cultuur en zorg/welzijn op bovenlokale overleggen en 'zorgtafels' (met zorgbestuurders van regionale zorgcentra, ziekenhuizen, GGZ, zorgverzekeraars, etc.).
- Vooral voor kleinere gemeenten is het interessant om regionaal samen te werken zodat er voldoende massa aan mensen met een (specifieke) zorgvraag ontstaat.

Vertrouwen
- De gemeenten hebben vertrouwen in de expertise van kunstencentra in het sociale domein.

6. Aanbevelingen voor kunstencentra

De aanbevelingen voor de kunstencentra, die uit het onderzoek voortkomen, kunnen kort en bondig worden samengevat. Want hoe de afzonderlijke gemeenten zich ook verder opstellen, in de kern is de boodschap aan de kunstencentra overal hetzelfde:

- Laat zien welke kunstpraktijken er al zijn en wat deze de gemeente en de gemeenschap opleveren.
- Kom met concrete, gezamenlijke plannen van aanpak die aansluiten op gemeentelijke doelen.
- Geef concreet aan wat de knelpunten in de samenwerking zijn en wat hierbij van de gemeente wordt verwacht.

Hieronder werken we deze punten uit voor bestaande participatieve kunstpraktijken en mogelijkheden voor nieuwe praktijken.

Bestendig bestaande, succesvolle kunstpraktijken
Is het eigen kunstproject succesvol geweest? Maak dat zichtbaar!

- Breng het project in de gemeente breed onder de aandacht van de bestuurders en ambtenaren. Nodig gericht het lokaal bestuur uit om het project te 'beleven'.
- Laat zien wat je hebt gedaan en hoe je samenwerkt.
- Laat zien wat het de gemeente en de bewoners oplevert: betere steun en dienstverlening en/of bijdrage aan gemeentelijke beleidsdoelen. Dat is relevant voor gemeenten, want: 'Als het een succesvol project is geweest, vinden gemeenten het ook doodzonde als het stopt.'
- Communiceer zachte én harde waarden: beleving van de betrokkenen én cijfers over bijvoorbeeld uitstroom na deelname naar werk, stijging op de participatieladder, etc.
- Laat zien wat de *concrete* knelpunten zijn in de verduurzaming van de initiatieven en hoe de gemeente kan faciliteren.
- Onderzoek – ook gezamenlijk binnen KOM Gelderland – hoe succesvolle initiatieven opgeschaald kunnen worden naar het niveau van KOM Gelderland, Gelderland en/of daarbuiten.

In het algemeen: maak zichtbaar wat er gebeurt aan kunstinitiatieven in zorg en welzijn

- Communiceer over 'good practices' uit de eigen gemeente, de regio of daarbuiten.
- Maak resultaten zichtbaar en voelbaar. Er zijn bestuurders en ambtenaren die niet op de hoogte zijn van concrete participatieve kunstprojecten in zorg en welzijn in hun eigen gemeente.
- Deel onderzoeksrapporten over kunstinitiatieven met de KOM-partners. Speel deze door als 'bewijslast' aan verschillende gemeentelijke programma's/afdelingen.

Richt nieuwe kunstpraktijken op gemeentelijke doelen
Aan de gesprekstafels roepen de gemeentelijke vertegenwoordigers de aanwezige kunst- en zorginstellingen op de kansen die zich aandienen te grijpen en 'gewoon te gaan doen'. Gemeenten zijn bereid (financieel) te investeren als het initiatief gemeentelijke doelen dient. Maar ze laten het aan de professionals om te bedenken hoe ze dat moeten organiseren en wat ze daarvoor nodig hebben. 'Geef aan wat je voor ons weet te bereiken, met wie je samenwerkt en wat je daar voor nodig hebt.'

De kansen
In alle gevallen gaat het erom burgers de gelegenheid te geven om te participeren. Dat is de opdracht van gemeenten aan de eigen medewerkers, maar ook aan die van de (gemeentelijke) instellingen en overige aanbestedingspartijen. In dit kader worden er aan de gesprekstafels verschillende kansen zichtbaar, hierop kunnen de kunstencentra afzonderlijk, maar bij voorkeur gezamenlijk inspelen:

- Er zijn vraagstukken en thema's die voor alle gemeenten actueel zijn. De twee belangrijkste in het sociaal domein zijn:
  - het versterken van de sociaaleconomische structuur (participatie kwetsbare burgers);
  - het (beter) bereiken en ondersteunen van (langer) zelfstandig wonende mensen met een zorgvraag (ouderen, psychiatrische patiënten, etc.).
- Gemeenten zoeken naar manieren om sectoroverstijgend, integraal te werken op de vindplaats (daar waar de mensen met een zorgvraag zich bevinden: in hun huis, in wijkcentra, etc.).

- Verschillende gemeenten wensen een kwaliteits- of verdiepingsslag in het bestaande aanbod.
- Kans om te ontschotten door de mensen om wie het gaat en (beleids)doelen, in plaats van bestaand aanbod of initiatieven uit de afzonderlijke sectoren, centraal te stellen.
- Inspelen op de veranderende definitie van gezondheid: die gaat meer dan voorheen over welzijn en welbevinden. Participatieve kunstpraktijken in zorg/welzijn passen daar goed in.
- Inspelen op de beweging waarin gemeenten verantwoordelijkheden en budgetten bij de wijken leggen. Via 'gebieds- of wijkteams', waarin kunst/cultuur ook een rol kan oppakken.

De kansen grijpen
Als kunstencentra goed aangeven dat ze weten wat de vraag van onderaf is en hoe ze daarop gezamenlijk inspelen (intersectoraal plan van aanpak), zijn de aanwezige gemeenten bereid mee te denken en waar nodig te faciliteren. Idealiter dienen die plannen van aanpak gemeentelijke doelen, zoals het 'achter de voordeur komen' om kwetsbare burgers te bereiken en vervolgens te versterken en te laten participeren.

Ga uit van deze voorwaarden
Of het nu gaat om het bestendigen van bestaande, of het ontwikkelen van nieuwe kunstpraktijken:
1. *Houd voeling met wat er in de maatschappij leeft. Corrigeer het eigen aanbodgerichte denken.* Plannen van aanpak moeten uitgaan van de vraag uit de gemeenschap: wat speelt er en waar is behoefte aan? Kunstenaars zijn goed in het ophalen van de vraag. De eerste fase van elk plan van aanpak zou het in kaart brengen moeten zijn van de behoeften van burgers (op een bepaald thema). De verdere invulling van het plan van aanpak komt daar organisch uit voort en wordt vormgegeven in samenwerking met de mensen om wie het gaat.
2. *Maak verbinding met andere sectoren.* Ga samenwerking aan met het UWV, sport, zorgpartners, werkvoorziening, … Bouw je netwerk uit en onderzoek hoe en waar je elkaar kunt versterken. Bij preventie denken zorgambtenaren aan sport, kunst en cultuur, en overige sociale activiteiten. Zorg dat je je daarvan bewust bent en ga zo mogelijk strategische allianties aan.
3. *Blijf de kunst trouw.* Ook al richt je je op de (beleids)thema's, die hoeven niet het startpunt te zijn van een plan van aanpak. In plaats van het 'probleem', kan ook een gezamenlijke passie van de inwoners centraal staan: een project rondom de gemeentelijke cultuurhistorie of een ander onderwerp waarop veel verschillende mensen vanuit de gemeenschap op veel verschillende manieren kunnen aanhaken. Het 'abstracter doel' biedt mogelijkheden om dicht bij 'kunst' te blijven, niet in hulpverlening te vervallen en toch veel burgers te mobiliseren.

Overige bevindingen uit het onderzoek
Zakelijke opstelling
- Als gemeentelijke kunstinstelling stel je je op als partner van gemeente(n) en sociaal domein: je doet niet 'zomaar iets leuks met kunst' maar bent partner in de uitvoering van sociale agenda's.
- Je maakt duidelijk wat je waarde is voor het sociaal domein op basis van je expertise: zoals de bijdragen van kunstparticipatie voor deelnemers (paragraaf 3), maar ook door duidelijk te maken dat je door te werken met kunstparticipatie talentontwikkeling in de dagbesteding brengt; door het aanboren en tonen van het potentieel in individuen en groepen zelfregie bewerkstelligt, etc.
- Maak duidelijk welke rollen kunstencentra/kunstvakdocenten/kunstenaars kunnen vervullen in het sociale domein (zie paragraaf 3) en hoe zich dat verhoudt tot rollen/taken/functies van provinciale spelers als CMO en zorg- en welzijnspartners.
- Spreek gemeenten aan op hun taken en verantwoordelijkheden. In huidige fase van democratische vernieuwing zijn gemeenten vaak nog zoekende. Maak samen met je samenwerkingspartners duidelijk wat je van de gemeente verwacht.

Ontkracht drogredenen
Regelmatig komen er drogredenen en andere dooddoeners op tafel – ook in de gesprekstafels. Hierop moeten kunstencentra hun repliek klaar hebben. Bijvoorbeeld:
- Gemeenteambtenaar: '*Ik zie dat het zin heeft, maar in de gemeentelijke portemonnee merk ik nog geen besparing*.'
  Repliek kunstencentrum:
  - Van alle interventies in het sociaal domein is het lastig de besparing hard te maken.
  - Als je vandaag begint met investeren met kunst in zorg/welzijn, is volgend jaar niet meteen een besparing zichtbaar. Dat is een meerjarig proces. Heb het lef om erin te investeren!

- Het is oneigenlijk om outcome-variabelen af te rekenen op output-niveau.

- Gemeenteambtenaar: *'Het sociale domein heeft geen geld.'*
  Repliek kunstencentrum:
  - Denk niet in extra financiering, maar in de reallocatie van middelen.
  - Denk niet sectoraal maar in preventie of andere overkoepelende doelen, waaraan de verschillende sectoren en programma's (inclusief kunst/cultuur) bijdragen.

Concrete investering en coördinatie binnen het eigen kunstencentrum

- Stel een projectleider aan die de activiteiten van de verschillende kunstencentrummedewerkers in relatie tot mensen met een zorgvraag coördineert.
- Communiceer duidelijk binnen de eigen organisatie over kunst als doel en als instrument, en over de samenwerking met zorg en welzijn.

Bijlage 1. Nijmegen

Gesprekstafel (13 mei 2016) met wethouder Cultuur, wethouder Zorg & Welzijn, vertegenwoordiging op bestuurlijk of uitvoerend niveau van Tandem, Inter-Lokaal, NIM, Swon, RIBW, Pluryn, IrisZorg en De Waalborg en de directeur en projectleider van De Lindenberg.

1. Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?

- Decentralisatie jeugdzorg: dit is nu ook gemeentelijke verantwoordelijkheid. Hoe kun je integraal aanbod ontwikkelen (zorg, sport, cultuur)?
- Ontwikkeling Wmo/WNS: hoe geef je (kwetsbare) burgers regie en zet je hen in hun kracht?
- Lokaal cultuurbeleid besteedt aandacht aan kwetsbare groepen. Omgekeerd: het Wmo- en Jeugdbeleid vraagt om gemeentebrede inspanning om de ambities waar te maken: ook sport en culturele voorzieningen moeten sociaal en fysiek toegankelijk zijn voor *iedereen*. Hoe verbreed je de toegankelijkheid voor kunstparticipatie voor iedereen?
- Hoe organiseer je gezamenlijke signalering? De gemeente wil de vraag ophalen waar die zit: lokaal, in de wijk. De gemeente is geneigd te denken in (wijk)gebouwen, maar wil het meer programmatisch aanpakken. Een wijkgerichte aanpak vraagt om samenwerking tussen de verschillende organisaties die vanuit verschillende expertises in de wijk actief zijn. Ook in sociale wijkteams wordt de vraag opgehaald. Daar zouden kunst, cultuur, zorg, welzijn, onderwijs, en sport elkaar al tegen moeten komen, om vervolgens samen te werken aan preventie- en ondersteuningsprogramma's. Hoe doe je dat goed?
- Bestuurlijke vernieuwing: meer nog dan om specifieke vraagstukken gaat het erom te komen van een cultuur waarin organisaties (ongeacht hun signatuur) geneigd zijn om alles binnen de eigen organisatie op te lossen, naar een waarin het kennen en delen van elkaars expertises gangbaar is. De vraag 'hoe dit te realiseren' is er een voor de gemeente evenals voor bestuurders van de zorg-, welzijn- en cultuurinstellingen. Hiermee hangt de vraag samen hoe je lokaal integraal beleid ontwikkelt.

2. Waar staan de aanwezige gemeenten en zorg/welzijnspartijen in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?

Gegeven de Nijmeegse voorgeschiedenis, is het in Nijmegen (bij de partners die deelnamen aan de gesprekstafel) geen vraag meer of kunst/cultuurparticipatie een meerwaarde kan hebben voor de domeinen zorg en welzijn. De aanwezige zorg en welzijnspartners hebben allemaal ervaring met het inzetten van kunst en cultuur binnen hun eigen organisaties.

Voorgeschiedenis
De stad Nijmegen is van oudsher gewend aan het inzetten van kunst in het sociale domein, onder invloed van de sociale academie, het huidige CMV met kunstprofiel en de opleiding creatieve therapie. Veel professionals in zorg en welzijn hebben een van deze opleidingen gedaan. Zorg en welzijnsorganisaties werken dus al met kunst, maar waren tot voor kort gewend om dat zelf binnen hun eigen organisatie vorm te geven. Samenwerking tussen de verschillende sectoren is zo'n zes jaar geleden geleidelijk van start gegaan rondom concrete initiatieven, zoals een locatie die De Lindenberg in Dukenburg samen met een jongerenwerkorganisatie exploiteert.

De samenwerking binnen de gemeentelijke diensten Cultuur en Zorg & Welzijn is van recenter datum. De directeur van De Lindenberg heeft anderhalf jaar geleden, bij haar aantreden, al met de wethouder besproken dat zij kansen ziet in de samenwerking. Pas sinds kort is de tijd rijp en lukte het om beide wethouders aan tafel te krijgen. Niet omdat het belang van samenwerking niet eerder onderkend werd, maar omdat de gemeente nog druk was met onder andere het opnieuw uitwerken van de gemeentelijke zorg en welzijnsagenda als gevolg van de transities.

Cruciaal in het proces zijn dus: *tijd; gerichte investering in de eigen organisatie; de eigen organisatie voorbereiden op samenwerking; en het gesprek zoeken met de gemeente.* De Lindenberg investeert nu zo'n zes jaar gericht in de samenwerking. Als eerste concrete stap werd binnen De Lindenberg een medewerker de opdracht gegeven om dit veld te ontwikkelen (300 uur/jaar). Daar is

later een fondsenwerver aan toegevoegd, zodat er concrete projecten gestart konden worden. In de tussentijd is er veel interne communicatie geweest en zijn de kunstvakdocenten voorbereid op het nieuwe werkterrein wat toegevoegd zou worden aan de onderwijs- en vrijetijdsafdeling van De Lindenberg. De fase waarin ze nu zitten is die waarin gezocht wordt naar verankering en structurele inbedding.

Wat levert het op (voor deelnemers)

- Participatie: kunsteducatie en -participatie kan veel betekenen voor mensen die vanuit zorg weer een gewone burgerschapsrol willen vervullen. Zelfvertrouwen, waardigheid en de nieuwe verbindingen die ze opdoen in de kunstprojecten spelen daarbij een rol en maken dat ze afstand kunnen nemen van de 'zorgrol' waar ze (lang) in hebben gezeten.
- Creatief denken stimuleren: cultuurparticipatie/educatie maakt dat mensen leren op meerdere manieren om te gaan met problemen. Het gaat dus ook om getraind raken in een denkvorm.
- Genereren van trots en waardigheid: doordat mensen (op meerdere manieren) problemen leren oplossen, raken ze trots op zichzelf. Door zichzelf beter te leren zien en zich aan anderen artistiek te presenteren, ontstaat er tevens een gevoel van waardigheid.
- Preventie: participatieve kunstpraktijken kunnen een preventieve werking hebben en kunnen ondersteuning bieden in het behandelen van de zorgvraag: meer zelfredzaamheid van de mensen met een zorgvraag, minder medicijngebruik, etc. Van belang is het delen van expertise en kennis over de doelgroep.

Rollen/functies kunsteducatie en -participatie initiatieven in sociaal domein

- Vindplaats: soms bereiken zorgorganisaties bepaalde groepen niet omdat deze het 'stigma zorg' willen vermijden. Met sociale of sportinterventies bereik je veel mensen, maar lang niet iedereen. Sommige van hen bereik je met kunsteducatie/participatie.
- Signaleren van zorgvraag: in cultuurprojecten wordt op een gegeven moment duidelijk welke vragen er spelen bij de deelnemers. Bijvoorbeeld de jongeren met een talent die bij New Arts actief worden, omdat ze via-via hebben gehoord dat je daar leuke dingen kunt doen. Als de lijnen kort zijn, kan er makkelijk vanuit de cultuurprojecten worden doorverwezen naar relevante zorg- of welzijnsinstellingen.
- Signaleren van persoonlijk talent: kunstenaars en kunstvakdocenten zijn bezig mensen zo te triggeren dat ze lef krijgen hun verhaal te doen en hun talent te laten zien. Dit is de basis van de ontwikkeling die deelnemers doormaken. Talent moet hier breed begrepen worden, niet enkel artistiek.
- Signaleren van artistiek talent: de gesprekspartners komen in de cultuurprojecten gericht op mensen met een zorgvraag regelmatig mensen tegen met artistiek talent, die meer willen dan alleen kunst als middel. Behalve dat kunstparticipatie een 'helend middel' kan zijn, is het waardevol dat er ook artistiek talent door wordt gemobiliseerd.
- Veiligheid: de gesprekspartners waarderen de veilige context die kunstvakdocenten/ kunstenaars creëren waarbinnen dingen ontdekt en uitgeprobeerd kunnen worden. Dit geldt voor cliënten en voor medewerkers van zorg- en welzijnsorganisaties.
- Verbinding: tussen mensen met een zorgvraag onderling en tussen mensen met en zonder zorgvraag. Ook als er op locatie gewerkt wordt, is verbinding mogelijk. Voorbeeld: De Lindenberg/kunstenaars werken intern in een zorgcentrum en zetten daar een ontmoetingsatelier op. Dat geeft intern een nieuwe sfeer waarin cliënten op een andere manier worden aangesproken en tegelijkertijd mantelzorgers en anderen uit de omgeving betrokken kunnen worden.
- Impuls aan werkwijze: kunstvakdocenten/kunstenaars werken vanuit mogelijkheden en talenten aan zorg en ondersteuning, niet vanuit het probleem of de zorgvraag. Dit zet de person centraal. Het kan samenwerkingspartners helpen te leren kijken naar kinderen, jongeren, kwetsbare groepen of ouderen in plaats van naar producten of programma's per organisatie.

Typen programma's

De discussie genereert het inzicht in dat er (tenminste) twee typen programma's nodig zijn:

a) Dichtbij & apart: de doelgroep staat vaak ver van de samenleving, het startpunt is om hen te helpen om de weg terug naar de samenleving te vinden. Dat werkt goed in programma's die dichtbij beginnen, op de plek waar ondersteuning plaatsvindt. De eerste stap is werken aan stabiliteit, vertrouwen.
b) Buiten eigen omgeving en in verbinding: als deelnemers steviger in hun schoenen staan, kan de weg naar buiten gevonden worden. De gesprekspartners ervaren kunsteducatie en -participatie als een

‘mooi middel om contact te maken en aansluiting te vinden’. In deze programma’s gaat het om het leggen van verbindingen en dwarsverbanden tussen groepen en het creëren van aansluiting bij het regulier kunstparticipatieaanbod. In deze fase gaat het dus niet om het ontwikkelen van aparte (dagbesteding)programma’s.

Er bestaat ook inzicht in wat er nodig is
- Gevolg voor De Lindenberg: decentraal werken. Gevolg voor zorg en welzijnsinstellingen: op hun welkvloer ontvangen van professionals met andere expertises.
- Bouwen aan infrastructuur zodat cultuur, sport etc. goed toegankelijk zijn: in de wijk zijn veel locaties (school, peuterspeelplaats, wijkgebouw etc.) waar kunstparticipatie en verbinding kan plaatsvinden. Dat mag per wijk verschillend zijn.

Niet of, maar hoe!
De vergevorderde acceptatie van de waarde(n) van kunsteducatie en -participatie creëert in Nijmegen de situatie waarin de praktische invulling centraal staat: hoe vinden instellingen en medewerkers op het vlak van zorg, welzijn en cultuur elkaar op korte termijn nog beter in concrete initiatieven? En hoe kan dit op den duur een structurele basis krijgen?

Praktische vragen die tijdens de gesprekstafel opkwamen:
- Hoe kunnen we in een vroeg stadium komen tot het verbinden van organisaties?
- Hoe kunnen de organisaties elkaar versterken? Bijvoorbeeld: zorg- en welzijnsorganisaties maken gebruik van de artistieke expertise van De Lindenberg en succesvolle (gezamenlijk ontwikkelde) cultuurprojecten worden ingebed in de zorg- en welzijnsorganisaties.
- Hoe creëer je gezamenlijk een ‘doorgaande lijn’: van kunstparticipatie in de dagopvang in de wijk tot toegankelijke cultuurparticipatie op hoog niveau?
- Structurele en betaalbare aanpak: veel mensen met een zorgvraag hebben een kleine portemonnee, de cultuurparticipatie moet dus betaalbaar zijn/blijven. Dit is een vraag waar ook De Lindenberg mee worstelt: hoe kunnen ze de hybride projecten structureel financieren? Tarieven aanpassen is maar beperkt mogelijk, omdat een verlaging voor het ene project een verhoging van de prijzen elders betekent. In het geval van projectsubsidies is er ruimte om iets aan de prijs te doen, maar deze subsidies zijn tijdelijk. In het Nijmeegse voornemen om tot een structurele samenwerking te komen, moet ook een antwoord geformuleerd worden op het financiële vraagstuk.

→ Gesignaleerde drempels die ontschotting in de weg staan

Financiering: bij fondsen is er vaak één afdeling met een maatschappelijke doelstelling en één afdeling Kunst en cultuur. De aanvragen die kunstparticipatie en zorg of welzijn verbinden, vallen vaak tussen wal en schip. Dit geldt ook voor gemeentelijke subsidies.

Beleid: de betrokken beleidsterreinen hebben hun eigen wethouders en ambtenaren, eigen beleid en prestatieafspraken.

Organisatie en coördinatie: ook de zorg, welzijn en culturele organisaties zijn ‘geschot’. Datzelfde geldt voor individuele medewerkers en managers binnen deze organisaties, die hebben ook hun specifieke deeltaken. Vaak is er geen sprake van onwil, maar zorgt deze gescheiden structuur (‘door de geschiedenis veroorzaakt’) voor veel drempels bij het realiseren van hybride praktijken die meerdere beleidsterreinen omvatten.

Beperkte definitie van talentontwikkeling: hybride projecten zijn tevens vindplaatsen voor artistiek talent en ook deze talenten zou je willen ondersteunen met een doorlopende lijn van aanbod en mogelijkheden. De gesprekspartners ervaren de nationale discussie over talentontwikkeling, gericht op de ontwikkeling tot professionele kunstenaar, als te beperkt. Ook lopen ze hier tegenaan in subsidieaanvragen.

→ Gesignaleerde kansen
Het zoeken naar goede samenwerking tussen cultuur en zorg/welzijn is actueel. De lokale initiatieven maken deel uit van een landelijke beweging:

- Het landelijk cultuurbeleid geeft aandacht aan de maatschappelijke waarde van kunst en cultuur/participatie.
- Er staan veel partijen in Nederland op het kantelpunt van ad hoc naar structureler beleid over de samenwerking tussen de cultuur en zorg/welzijnssector.
- Het LKCA is bezig met een (onderzoeks)agenda op het vlak van kunst en zorg. Zij gaan na wat er al is gedaan en welke beleidsrichting dat aangeeft.
- Regionaal is er KOM Gelderland, waarbinnen partijen kennis delen om te voorkomen dat overal opnieuw het wiel uitgevonden moet worden.
- Lokaal is er in het cultuurbeleid aandacht voor kwetsbare groepen en in het Wmo/Jeugdbeleid aandacht voor sport en cultuur.

Kans wordt vooral gezien in de wederzijdse inspiratie door sectoroverstijgend en integraal te werken: in de gezamenlijke aanpak kan gewerkt worden aan programma's (in elk geval) met betrekking tot inclusie, participatie en talentontwikkeling.

→ Concreet voornemen
De bijeenkomst was het startsein om met elkaar op korte termijn (nieuwe/opnieuw) concrete samenwerking aan te gaan en ondertussen door te denken over de structurele inbedding en echte ontschotting. Om tot dat laatste te komen, is afgesproken om over twee jaar een 'verhalenslinger' te laten zien. De verhalenslinger werkt als kapstok: alle pilots – samenwerking tussen de zorg, welzijn en cultuurinstellingen – die de komende tijd worden geïnitieerd, vallen binnen dat kader. De verhalenslinger maakt te zijner tijd de verbinding zichtbaar: laat zien welke producten in welke wijken in samenwerking met welke partijen tot stand zijn gekomen. Uiteraard worden ook initiatieven zichtbaar gemaakt van andere lokale partijen, die niet bij de gesprekstafel aanwezig waren. De ervaringen en inzichten die worden opgedaan, zullen mede richting geven aan de structurele inbedding.

Bijlage 2. Apeldoorn

Gesprekstafel (9 juni 2016) met beleidsambtenaar Cultuur, beleidsambtenaar Zorg & Welzijn, vertegenwoordigers (managers, consulenten, geen bestuurders) van de Passerel, MEE Veluwe, Stimenz, de Klup, speciaal onderwijs (de Zonnehoek/Kroonpad) en twee programmaleiders van Markant.

1. Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?

Hoe het netwerk verbreden?
Het zorg/welzijn/cultuurnetwerk is aan het groeien, maar het kan nog omvangrijker worden. Met de partners met wie er al een relatie is, loopt het goed, die weten elkaar ook na afloop van projecten weer te vinden. Maar niet uit alle delen van zorg en welzijn zitten er organisaties aan de gesprekstafel.

De deelnemers aan de gesprekstafel signaleren veel mogelijkheden om mensen met een zorgvraag naar elkaar door te verwijzen. Ook wordt kenbaar gemaakt dat bijvoorbeeld de werkgroep mantelzorg en het welzijnsnetwerk interesse hebben in de uitwisseling met kunst en cultuur. Aan de gesprekstafel is men het eens dat de structuur voor kunst en cultuur in Apeldoorn staat, met onder meer de Klup, Markant en de vele ontmoetingsplekken. De vraag die gesteld wordt is hoe er beter voor de verbinding gezorgd kan worden. De beleidsambtenaar Zorg/Welzijn signaleert dat er binnen de ontmoetingsplekken een kwaliteitsslag gemaakt kan worden.

Hoe beter gevonden worden?
Hoe overzicht te krijgen op het brede veld van zorg en welzijn en op het brede palet van kunstaanbod? Om het intersectorale netwerk verder te versterken is er behoefte aan twee typen 'kaarten':

1. Een zorg/welzijnkaart, die aangeeft hoe de wereld van zorg en welzijn is verdeeld en ingericht. Bij voorkeur met concrete ingangen om de samenwerking te verkennen.
2. Een kunst/cultuur-kaart, die aangeeft welke culturele aanbieders er zijn en waar er in Apeldoorn al creatieve activiteiten (kunst en cultuur) plaatsvinden: onder andere Markant, de Klup, amateurverenigingen, culturele activiteiten bij zorg/welzijnsorganisaties en bij de meer dan vijftig ontmoetingsplekken, enz.

Het overzicht aan culturele activiteiten geeft cultuuraanbieders inzicht in waar ze hun expertise complementair kunnen inzetten, maar biedt ook de mensen met een zorgvraag, die willen meedoen, op toegankelijke wijze inzicht in het aanbod. Hier wordt de vergelijking getrokken met 'Uniek sporten'. Men vraagt zich aan de gesprekstafel af: 'Gaan we dat ook voor elkaar krijgen met kunst en cultuur, of voor de vrije tijd als geheel?'

Hoe een breder bewustzijn van het belang van intersectorale samenwerking te creëren?
Bij sommige zorg/welzijnsorganisaties is als kunstinstelling lastig een ingang te vinden. Vaak is het een zoektocht of je op bestuurlijk of managementniveau of juist met uitvoerders in de praktijk moet beginnen om dan vanuit mooie voorbeelden de rest van de organisatie(s) te overtuigen. Want vaak blijkt dat op verschillende lagen in een organisatie niet dezelfde gedachten leven over intersectorale samenwerking. Hoe krijg je alle neuzen dezelfde kant op?

Hoe kan de gemeente de totstandkoming van duurzame (financiële) relaties faciliteren?
Als er vanuit de inhoud intersectoraal wordt overlegd, gaat het soepel: dan staat er snel een gezamenlijk project/programma met kunst voor mensen met een zorgvraag. Het verduurzamen van de samenwerking en de financiële afhechting is daarentegen een grote uitdaging. Het is niet vanzelfsprekend dat een culturele organisatie een aanvraag indient binnen een programmabudget van de afdeling Welzijn. De zorg/welzijnspartner is aanvrager, de culturele partner hooguit de onderaannemer (als die al expliciet worden genoemd in aanvragen of aanbestedingen). De wens bestaat dat de gemeente de inhoud (de samenwerking) faciliteert:

- voorwaardenscheppend;
- beleidsafstemming;
- specificatie in taakstellingen;

- intersectoraal budget (ontschotting);
- en/of ‘normaliseren’ van gezamenlijke aanvragen (binnen sectoraal budget intersectorale samenwerking stimuleren).

2. Waar staan de aanwezige gemeenten en zorg/welzijnspartijen in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?

Gemeente Apeldoorn afdeling Cultuur heeft een zin opgenomen in het cultuurbeleid over het zoeken naar samenwerking tussen de domeinen cultuur en zorg/welzijn. Het omgekeerde is niet het geval voor het beleid van de gemeentelijke afdeling Zorg en Welzijn. Wethouder Paul Blokhuis geeft aan dat de gemeente welwillend staat ten opzichte van het zoeken naar betere samenwerking tussen zorg/welzijn en cultuur, maar geeft in dit stadium de voorkeur aan het eerst ambtelijk verkennen van de mogelijkheden.

In de praktijk gebeurt er al veel aan kunst en cultuur bij de zorg/welzijnpartners die aan tafel zitten. Voorbeelden worden genoemd uit het passend en speciaal onderwijs, waarin ook structureel sprake is van samenwerking met cultuur. Daarnaast gebeurt er veel incidenteel, maar dat vraagt altijd een enorme inspanning in tijd en energie. Als dingen structureler worden ingebed, zouden ze veel meer effect kunnen hebben. *‘Doordat er structurele dingen gebeuren, haken incidentele dingen aan.’*

Markant werkt en heeft al vaker samengewerkt met lokale zorgorganisaties. Bijvoorbeeld met de Passerel. Toen daar nog budgetten voor waren, is er onder andere een programma opgezet gericht op de samenwerking tussen de medewerkers van beide organisaties. De effecten daarvan zijn nog steeds merkbaar: men weet elkaar met naam en toenaam te vinden.

Rollen/functies kunsteducatie en –participatie-initiatieven in sociaal domein
In het gesprek klinkt een aantal rollen en functies door die kunsteducatie en –participatie-initiatieven in sociaal domein kunnen vervullen:
- De rol die het meest wordt genoemd is kunst en cultuur als (aanvullend) activiteitenaanbod.
- Preventie: het voorkomt zwaardere zorg. Dansen en theater is ook beweging, het is een ontmoetingsplek en een activiteit om te ondernemen. Het voorkomt dat mensen meer naar de huisarts gaan.
- Mensen in hun kracht zetten: bijvoorbeeld een theatervoorstelling geschreven en gespeeld door mensen met hersenletsel. Deelnemers worden in hun kracht gezet en doen volwaardig mee.
- Markant traint vrijwilligers van het Kristal, die zelf ook vaak een zorgachtergrond hebben (gehad).
- Kunst en cultuur kunnen een rol spelen in tweedelijnswerk, zoals op de zorgboerderij Modderkolk.

Rol voor de gemeente
De gemeente ziet *geen taak* voor zichzelf in het maken van verbindingen of het zichtbaar te maken wat er is om te faciliteren of massa te generen (vgl. Uniek Sporten). De gemeente zit op het *wat* en niet op het *hoe*. De gemeente ziet *geen aanleiding* voor een stadsbrede coördinerende functie waar het bijvoorbeeld gaat om een combinatiefunctionaris Kunst-Zorg of een ‘cultuurzorgscout’.

Beleidsambtenaar Cultuur: *‘Het wordt nooit integraal, maar je kan het altijd zo doen dat het een mandje wordt en dat je daar ziet wie bij wie valt.’*
Beleidsambtenaar Zorg & Welzijn: ‘*Zoals de verordeningen nu in elkaar zitten, ben ik aan zorg- en welzijnspartners gebonden. Zo is het en zo zal het waarschijnlijk ook blijven. Ik kan de subsidieregeling wel versoepelen, maar dan krijg ik de zorginstellingen op mijn dak. Als ik 100 prioriteiten heb, dan staat kunst en cultuur op 99.”*

Wel zien de aanwezige gemeenteambtenaren een rol voor de gemeente om de ambtelijke aansluiting van kunst/cultuur en zorg/welzijn te verbeteren. Als nu duidelijk wordt wat er nodig is, kunnen de afdelingen zorg/welzijn en kunst/cultuur dat meenemen in de beleidskaders voor de komende jaren.

De ambtenaren geven aan dat er verkennenderwijs van alles kan en dat organisaties binnen de huidige taakstellingen en overeenkomsten met de gemeente de samenwerking nadrukkelijker kunnen zoeken. De financiële overeenkomsten liggen vast.

→ Gesignaleerde drempels die ontschotting in de weg staan
Genoemd tijdens de gesprekstafel:

Drempels van uiteenlopende financiële aard
- Subsidieregelingen sluiten niet op elkaar aan.
- Last van de schotten: als Markant een activiteit binnen de zorg wil uitvoeren, moet de zorginstelling daar een aanvraag voor indienen. Als Markant binnen de voorschoolse opvang een programma tegen taalachterstand wil opzetten, moet dat vanuit de betrokken partij aangevraagd worden. Nu is het hoogst haalbare dat een culturele instelling als onderaannemer van een zorg/welzijnsinstelling in een aanvraag meegaat. Maar dat is alleen mogelijk met partijen waarmee er (al) een (goede) samenwerking is.
- Uurtarieven: zorg/welzijnsorganisaties bieden culturele activiteiten aan, met activiteitenbegeleiders voor lage tarieven. Dit zijn andere activiteiten met andere doelen dan die een kunstvakdocent nastreeft. Markant staat voor kwaliteit en hanteert hogere tarieven voor zijn kunstvakdocenten. Om in het werkveld verbindingen te kunnen maken, moet het duidelijk zijn of het om welzijn of cultuur gaat. Het brede spectrum moet aangeboden worden, maar het verschil moet onderwerp van gesprek zijn om daarmee ook het verschil in tarieven te verklaren en te accepteren.
- Deelnemers lopen aan tegen de kosten (Stichting Leergeld, Jeugdcultuurfonds, en dergelijke is niet voor volwassenen). Op welke manier is hier steun mogelijk? Vaak gaat het maar om kleine bedragen. Voor een deelnemer aan Het Schaap is het een enorm verschil als ze geen € 120 maar € 50 betalen. Dan bied je mensen met een zorgvraag met kleine bedragen de kans om bijzondere dingen te doen.
- Kun je een theatergroep opzetten met twee mensen met een zorgvraag? Een reguliere groep heeft meer deelnemers om het rendabel te maken. Fondsenwerving kan voor een bepaalde periode en drukt deelnemerskosten. Maar daar gaat veel tijd in zitten en is altijd tijdelijk. De vraag is dus ook: Hoe maak je massa?

Invulling van beschikkingen, taken en prestatiedoelstellingen
Markant mag zijn subsidie niet richten op volwassenen. In de samenwerking zorg en welzijn lopen ze hier tegen een grens aan.

Het blijft bij projecten
De lijntjes zijn er wel, maar die zijn niet structureel. Als de financiering (projectsubsidie) van een project stopt, is het weg.

Draagkracht voor kunstzinnige en culturele activiteiten
Aandacht vragen voor kunst en cultuur is niet op alle plekken en bij alle organisaties even makkelijk. De overheid heeft fors op cultuur bezuinigd, ook het draagvlak in de samenleving voor kunst en cultuur lijkt kleiner.

Denken in activiteiten
Aan de gesprektafel wordt kunst en cultuur vooral een rol toegedicht in de vorm van een activiteitenaanbod. Het kunstencentrum of andere cultuuraanbieders worden niet benoemd in hun mogelijke rol van breekijzer, verbeeldenaar, evaluator of wat dies meer zij.

Praktische aspecten
- Vervoer: op woensdagmiddag zouden kinderen vanuit de school voor speciaal onderwijs naar de Kidsclub kunnen, leuk voor de kinderen en het ontlast de ouders. Ze kunnen er niet heen omdat schoolvervoer alleen van school naar huis is. Hoe kunnen dit soort vervoerstechnische belemmeringen weggenomen worden?
- Kennis van de doelgroep nodig onder alle betrokken partijen.

→ Gesignaleerde kansen
Er is in de afgelopen periode fors aan de ontmoetingspunten gewerkt. De aanwezigen signaleren kansen voor de gemeente om een visie te ontwikkelen op kunst en cultuuractiviteiten die in de ontmoetingspunten plaatsvinden. De beleidsambtenaren noemen de mogelijkheid om na 2018 wellicht niet alleen fte's te subsidiëren, maar het urenbudget te koppelen aan een activiteitenbudget. Ook noemen ze de mogelijkheid om de activiteiten die in de prestatieafspraken worden opgenomen,

zodanig te specificeren dat zorg/welzijnorganisaties makkelijker geneigd zijn de samenwerking met kunstinstellingen te zoeken.

Verder worden aan de gesprekstafel de kansen benoemd:
- Zichtbaar maken wat er al allemaal gebeurt aan kunstinitiatieven in zorg en welzijn (aan de gesprekstafel is ook niet iedereen bekend met de genoemde voorbeelden) en welke lessen daaruit geleerd worden.
- Zorgen dat organisaties elkaar beter weten te vinden, zodat zorg/welzijnsorganisaties cultuuraanbieders als onderaannemer kunnen inhuren.
- In kaart brengen wat er op verschillende plekken al aan culturele activiteiten en van welk niveau wordt aangeboden.
- Knelpunten in beeld brengen, zodat de gemeente die kan meenemen bij het maken van de criteria voor de nieuwe verordeningen.

→ Concreet voornemen
De beleidsambtenaren laten het initiatief aan de organisaties om zelf, samen en met andere lokale zorg-, welzijn- en cultuurpartijen, tot een propositie te komen. Ze doen geen oproep of schrijven geen uitnodigingsbrief om te voorkomen dat er voorstellen binnenkomen waar ze niks mee kunnen doen. Ze roepen op om de plannen overzichtelijk te houden en raden de aanwezigen aan eerst naar hun eigen beschikkingen te kijken, en aan te geven wat daarin ontbreekt en wat daarin anders zou kunnen zijn. Op basis van de propositie kijken zij hoe ze de aansluiting kunst-zorg/welzijn kunnen meenemen in het voorwerk wat nu plaatsvindt voor nieuwe subsidieregelingen en de volgende beleidsperiode. Bijvoorbeeld in de criteria iets over culturele activiteiten opnemen in de prestatieafspraken, zodat zorg/welzijnsorganisaties dat sneller zullen doen.

Beleidsambtenaar Zorg & Welzijn biedt aan de stagiair van de afdeling in te zetten om te helpen bij het ophalen van de vraag en de knelpunten die zich in de praktijk voordoen. Meer dan faciliteren doet de gemeente nu niet. (NB: later is dit aanbod weer ingetrokken.)
Markant biedt zich aan als trekker om tot een gezamenlijke propositie te komen.

Bijlage 3. Doetinchem

Gesprekstafel (16 juni 2016) met wethouder Zorg, wethouder Jeugd/zorg & Cultuur en beleidsmedewerker Cultuur, en bestuurders van Markenheem en de Stadskamer en de directeur en twee programmaleiders van de Gruitpoort.

1. Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?
De vragen die aan de gesprekstafel besproken zijn, liggen vooral op het vlak van ontschotting:

Wat is het gezamenlijke vergezicht en hoe passen de huidige goede initiatieven daarin?
Een vergezicht op (positieve) gezondheid en leefbaarheid dat de gemeente en partners uit het veld delen. Gekoppeld aan een vergezicht op de werkwijze, met onder meer een integrale, preventieve benadering.
In het realiseren van dit vergezicht kunnen initiatieven/aanbieders/etc. samenwerken of samengaan, wat kosten bespaart. Maar het gaat ook om het maken van keuzes. Er zijn in die vergezichten dingen die ergens anders geld weghalen.

Hoe worden goede initiatieven op het snijvlak kunst en zorg/welzijn structureel geborgd?
Veel goede praktijken ontstaan op eigen initiatief. Die worden vervolgens opgepakt (gefaciliteerd) door de gemeente. Als ze op de grenzen van het initiatief stuiten, is er bij de gemeente geen ruimte in de huidige budgetten om de initiatieven verder uit te breiden of te verduurzamen. De aanwezige wethouders stellen dat er dan andere partners nodig zijn, waarbij ze onder meer aan het Rijk en de provincie denken.

Hoe kom je tot ontschotting?
Hoe ontstaat de verbinding? Wie gaat wat betalen? Dat is de discussie waar de gemeente middenin zit.
Wethouder Jeugd/zorg en Cultuur: *'Belangrijk om te blijven kijken naar ontschotting en ervoor te zorgen dat de taken op de juiste plek neergelegd worden. Vanuit Cultuur gaat het om de toegankelijkheid van kunst en cultuur voor iedereen. Vervolgens kunnen cultuuractiviteiten een stukje delen in de zorgbehoefte van mensen. Is dit een taak voor cultuur? Nee. Dan zal dat dus vanuit het sociale domein moeten komen. Dan zegt de gemeente terecht: sociaal domein, cultuur is niet je taak. We willen met zijn allen wel de verschuiving maken, want we zien het effect. Ik zie hem in het grote kader van leefbaarheid. Wil je dit met elkaar doen, dan zal je het daaronder moeten scharen. Wat zijn de taken en verantwoordelijkheden en waar horen die thuis? Gaan we op elkaar zitten wachten wie eerst ontschot? Of gaan we alvast een link tussen de budgetten leggen?'*

Wat kan 'Den Haag' doen?
In de uitvoering is het lastig dat zowel in de zorg als in cultuur de budgetten aangeschroefd worden. Er moet vanuit de 'buitenkant' gefinancierd worden, volgens de wethouder Zorg: *'Als ik vanuit zorg ga investeren in kunst en cultuur dan gaat dat niet naar de zorg. Dat is een lastige. Waar haal ik het budget vandaan om te investeren in preventie? Het is makkelijk van Den Haag gedacht om alles over de schutting naar de gemeenten te gooien.'* Hij stelt dat ze in Den Haag (bij OCW?) moeten blijven pleiten.

Wat is er regionaal/provinciaal mogelijk?
Er is behoefte aan overkoepelende benaderingen, want zorg werkt niet alleen maar per gemeente. In het programma Lange leve Kunst wordt over gemeentegrenzen heen gewerkt. Daar lopen de gesprekken verder. Maar bij de omringende gemeenten leeft de vraagstelling vanuit cultuur minder, zij kennen ook een ander type culturele instellingen. Bovendien hebben zij het sociale domein op andere manieren ingericht en kennen ze elk hun eigen beleid.

Wat is de rol van de zorgverzekeraars?
Veel zorg wordt gefinancierd door zorgverzekeraars, niet door de gemeente. Zij hebben polishouders, die bovendien van zorgverzekeraar kunnen wisselen. De gemeente is er voor alle inwoners. Dat maakt afspraken maken over financiering van kunstinitiatieven lastig. Tegelijkertijd hebben

zorginstellingen een bepaalde experimenteerruimte die ze hiervoor kunnen inzetten. Daarnaast is eind 2014 de 'transformatietafel' gestart. Dit is een overleg tussen acht zorgwethouders uit de regio. Verder zitten aan tafel de ziekenhuisdirecteur, de GGZ-directeur, de directeur jeugdzorg, huisartsen en zorgbestuurders van onder andere Markenheem, Estinea en Azora. Het is een bestuurlijke bijeenkomst. Daar is het model van positieve gezondheid naar voren gekomen, waar de relatie kunst en zorg goed in past.

Wat is er binnen de gemeente mogelijk?
Wethouder Jeugd/zorg en Cultuur stelt dat juist met de transities de gemeente mogelijkheden krijgt om naar alternatieve benaderingen te zoeken. Daar kunnen al stappen gezet worden, terwijl het bovenlokale niveau meer tijd heeft om tot beslissingen te komen. Er wordt gerefereerd aan de keuze die de gemeente heeft gemaakt voor een preventieve, integrale benadering in het jongerenwerk.

2. Waar staan de aanwezige gemeenten en zorg/welzijnspartijen in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?

Zoals bovenstaande vragen laten zien: ook in Doetinchem is het niet zo zeer de vraag *of* er met kunst en cultuur in het sociaal domein gewerkt zou moeten worden, maar *hoe* dat op een *structurele* manier kan. Beide wethouders – evenals de overige gesprekspartners – zien de kruisverbanden tussen kunst en cultuur en het sociale domein; ze zien de effecten, het nut en de noodzaak. Onder meer uit goede ervaringen in de praktijk, zoals met het jongerencentrum in de Gruitpoort en Lang Leve Kunst.

Rollen/functies kunsteducatie en -participatie-initiatieven in het sociaal domein
De rol die de gesprekspartners kunst en cultuur hoofdzakelijk toedichten, ligt op het vlak van preventie, preventieve zorg.

→ Gesignaleerde drempels die ontschotting in de weg staan

Lastig de besparing helder in beeld te krijgen
Wethouder Zorg: *'Ik zie dat het zin heeft, maar in de gemeentelijke portemonnee merk ik nog niet dat ik verminderde kosten heb.'* De investering komt uit het ene budget en de besparing moet in het andere budget zichtbaar worden, maar dat zijn geen communicerende vaten. Het voorbeeld wordt gegeven van het jongerencentrum, dat onderdeel was van de jeugdagenda/begroting. Nu met de integrale aanpak belast het de cultuurbegroting, terwijl de positieve effecten voor jeugdzorg en leefbaarheidsbudgetten zijn. Maar dat is lastig in euro's aan te tonen. Ontschotting is ook nodig om dit soort besparingen inzichtelijk te maken. Afspraken moeten gemaakt worden over hoe groot de investering moet zijn, willen er besparingen optreden en op welke termijn die verwacht worden zichtbaar te zijn.

Er wordt meer gedacht in extra financiering, dan in reallocatie van financiering
Wethouder Jeugd/zorg en Cultuur: *'Het sociale domein heeft geen geld. Hoe kan die aan de culturele sector tegemoetkomen? Om ontschotting en meer experimenteerruimte te realiseren, moet het vliegwiel van ergens anders komen. Het helemaal zelf financieren, krijgen we niet voor elkaar. Dat is heel erg jammer.'*
Hoe kun je anders naar financiële en beleidsprikkels kijken? Hoe kun je met andere middelen je doelen bereiken? Maak een budget waaraan verschillende sectoren en programma's financieel bijdragen en een duidelijk plan waaraan het moet bijdragen (preventie). Kijk vervolgens eerlijk met elkaar over wie het gaat en wie je ermee helpt. Waar hoef je dingen dan niet meer te doen?

Overheid stelt zich (nog) niet door de hele linie op als partner
De aanwezige gesprekspartners zoeken naar gedeelde verantwoordelijkheid en partnerschap met de overheid. Er blijkt geen eensgezindheid binnen de gemeente te zijn over haar rol. Terwijl de wethouder Jeugd/zorg en Cultuur meerdere malen de gedeelde verantwoordelijkheid benadrukt, roept haar collega van Zorg de aanwezige organisaties op: *'Komen jullie maar eerst met een plan, dan vinden wij ook wel wat. Ik laat het graag aan de experts over.'* Ook de provincie zegt: 'Kom maar met een voorstel.' Het zou helpen als de provincie het als opdracht zou zien om bestuurlijke vernieuwing te faciliteren, bijvoorbeeld met een startbudget waarvoor de intersectorale partners aanvragen kunnen doen.

→ Gesignaleerde kansen

De goede ervaringen zorgen voor ontvankelijkheid onder de lokale partijen om ook intersectoraal en preventief zorg en welzijnsbeleid te ontwikkelen.
Doetinchem heeft goede ervaringen met intersectorale samenwerking die is voortgekomen uit de transities. Het voorbeeld van de synergie in de wijk Schöneveld wordt genoemd en dat van het integreren van het jongerencentrum in de Gruitpoort. De vrees dat het in de praktijk niet goed zou samengaan, is onterecht gebleken. Iedereen welkom heten door dezelfde deur werkt en heeft een aantrekkende werking (bijv. nu ook inburgeringsklassen in de Gruitpoort).

De gemeente Doetinchem heeft ook goede ervaringen met preventief beleid op het vlak van jeugd. Het traditionele jongerenwerk werkt aanbodgericht en op een specifieke groep jongeren. Het huidige jongerencentrum is er voor alle jeugd. De jongeren versterken elkaar juist omdat de groep zo divers is. Wat het oplevert spreekt uit de verhalen van de jongeren. Bovendien kun je op een gegeven moment vaststellen dat er geen psycholoog of gezinsvoogd meer in het spel is.

Positieve ervaring is er ook met Lang Leve Kunst. Bestuurders in de zorg stonden open voor het zoeken naar manieren om mensen te behoeden voor een zorgvraag, terwijl het aanbieden van zorg juist hun kerntaak is.

Kans om te ontschotten door te denken in mensen en doelen, niet in initiatieven
Wethouder Jeugd/zorg en Cultuur: *'We kunnen ergens experimenteerruimte creëren. Op een gegeven moment kunnen er keuzes gemaakt worden: wat is niet meer nodig? Als je op preventie inzet, verlies je een deel van het zorgtraject. Dan denk je in mensen en doelgroepen, niet in initiatieven. Dan zoek je niet naar het in stand houden van het initiatief, maar streef je een bepaald doel na. Dat maakt ontschotting hier en daar makkelijker. Met de transitie in de jeugdzorg is dat voor jeugd iets makkelijker geworden. Met de ouderenzorg is financieel ontschotten lastiger omdat de zorgverzekeraars daar tussen zitten.'*

Doorbouwen op goede initiateven
Als kans signaleren de gesprekspartners tegelijkertijd ook het voortbouwen op bestaande, goede initiatieven. Vanuit de kleinschaligheid een initiatief verankeren, waarna het zich kan uitbreiden en meer mensen kan bereiken. De provincie zou hierin meegenomen moeten worden.

> NB: de tegenstelling tussen denken in mensen/doelen en het in stand houden van initiatieven, is deels een schijntegenstelling. Maar vooral illustreert het de huidige zoektocht naar andere benaderingen, een nog niet verankerde omslag in denken en doen.

Veranderende definitie van gezondheid
Als kans zien de gesprekspartners de veranderende definitie van gezondheid, die meer gaat over welzijn en welbevinden dan voorheen. De initiatieven op het snijvlak kunst en zorg/welzijn passen daar goed in.
Hier kan de gemeente een rol vervullen door de integrale, preventieve benadering aan de 'transformatietafel' te agenderen en met de zorgpartners een vorm te vinden om dat te faciliteren.

→ Concreet voornemen
Wethouder Jeugd/zorg en Cultuur: *'De trajecten met Den Haag en de zorgverzekeraars kosten tijd. In de tussentijd willen we lokaal iets voor elkaar krijgen. De initiatieven, die er zijn, willen we goed inbedden. Daar hebben we als gemeente een taak en mogelijkheid om met experts uit het veld een plan te ontwikkelen. Dat kan niet alleen op de cultuurambtenaar leunen. Dat gaan we met elkaar doen. Volgens mij kunnen we dat nu heel concreet doen.'*

De afspraak wordt gemaakt om in september bij elkaar komen met de experts.

Bijlage 4. Arnhem

In Arnhem heeft geen gesprekstafel plaatsgevonden. De gemeentelijke afdeling Cultuur zag hier geen aanleiding toe, waarop ook de afdeling Zorg en Welzijn geen actieve rol voor zichzelf zag. In plaats van een gesprekstafel zijn er afzonderlijke interviews gehouden, met Ric Alofs (Programma Cultuur), Jan Jans (Programmamanager Wijkaanpak). Die vatten we hieronder samen.

Programma cultuur
De afdeling Cultuur van Gemeente Arnhem was niet bereid om aan de gesprekstafel deel te nemen. Volgens Alofs steunt het huidige cultuurbeleid het inzetten van kunst(projecten) bij maatschappelijke vraagstukken niet. Van het gemeentelijk budget voor cultuur gaat zo'n 95% naar stedelijke voorzieningen, er is maar een deeltje gerelateerd aan de wijk.
De belangrijkste redenen die daarvoor werden gegeven door Programma Cultuur zijn:

- Artistieke kwaliteit is het leidende criterium waar kunstprojecten in de zorg niet aan zouden voldoen: *'In de bestaande subsidieregelingen staat het begrip artistieke kwaliteit voorop. Als er aanvragen binnenkomen waarbij cultuur wordt ingezet als middel, dan scoren ze vaak heel laag op artistieke kwaliteit en vallen ze buiten de boot. Dit is al een aantal keren gebeurd. We vragen ons ook af hoe we daarmee om moeten gaan. Ik ontken niet dat het een heel belangrijke functie kan hebben. Maar wij hebben als uitgangspunt het begrip artistieke kwaliteit, en niet kunst als middel. Dat is het gegeven.'*
  Enthousiast is de beleidsambtenaar over Introdans, wat zich volgens hem manifesteert in het buitenland maar ook in Arnhemse wijken. Het heeft maatschappelijk georiënteerde stukken gemaakt, maar de gemeente subsidieert het niet daarvoor.
- De vraag uit de samenleving is leidend voor de gemeente Arnhem. De vraag komt in dit geval uit de zorg, volgens de beleidsambtenaar, daarom is het geen verantwoordelijkheid voor de afdeling Cultuur. *'Het gaat om de verbinding tussen vragers zoals de instellingen voor zorg en welzijn en de aanbieders van culturele activiteiten, hier het Kunstbedrijf, die de vragers wellicht willen afnemen. Het gemeentelijk programma Cultuur hoeft en wil daar niet tussen gaan zitten, want het heeft er geen inbreng in: wij subsidiëren het Kunstbedrijf niet voor de activiteiten gericht op het sociale domein, afgezien van een klein bedrag dat het Kunstbedrijf van onze subsidie verbindt aan die activiteiten. De vragers ontvangen van overheid en gemeenschap budgetten en zij geven vanuit hun verantwoordelijkheid aan wat die vraag is.'*
- Naast 'Onderwijs' en 'Vrije tijd' heeft Kunstbedrijf een afdeling 'Wijken', zoals in de subsidierelatie met de gemeente is gedefinieerd. Als de kunstinitiatieven in het sociaal domein daar niet onder vallen dan subsidieert de gemeente het niet.

De resultaten van Kunstbedrijf Arnhem op het gebied van kunstparticipatie voor mensen met een zorgvraag wordt door het gemeentelijke programma Cultuur onvoldoende gezien. Ondanks het feit dat het hier om een kunstdoelstelling gaat: brede toegankelijkheid tot kunsteducatie en -participatie. Zolang de afdeling Cultuur zelf geen pleitbezorger is van de samenwerking tussen cultuur en zorg en welzijn, blijft ontschotting en structurele inbedding van kunstinitiatieven in zorg en welzijn vooralsnog een onhaalbare kaart. Inzet van het programma Cultuur is een absolute voorwaarde.

Wijkaanpak
Jans schetst een tegengesteld beeld van de positie van kunst en cultuur en de rol van de gemeente:

- Hij benoemt de waarde van 'kunst met een grote K', maar stelt eveneens dat 'mensen in de wijken niet zitten te wachten op Introdans en Oostpool en er wonen hier meer mensen in de wijken dan dat er bij Oostpool in het theater zitten.' Ook kunst en cultuurbudgetten gaan dus naar de wijken.
- Ook noemt hij het expliciet gemeentelijke beleid dat de gemeente zich als 'regiegemeente' opstelt.

Hiertoe worden wijkteams in acht wijken geformeerd, op 1 oktober zijn deze allemaal operationeel. De wijkteams halen de vraag op uit de wijk: wat vinden mensen de belangrijkste opgaven voor hun wijk, en zetten die vraag om in opdrachten aan stedelijke instellingen en overige aanbieders. De centrale stad (Jans) coördineert het geheel. De kern van de wijkteams wordt gevormd door trekkers of pioniers. In en om de wijkteams zitten medewerkers van werk en inkomen, uit de cultuurhoek, van

sport, openbare ruimte, enzovoort, zodat de vragen uit de wijk gezamenlijk opgepakt worden. De wijkteams werken preventiever en dicht bij de woon- en leefomgeving van de burgers. Naast de wijkteams staan de sociale wijkteams met de gespecialiseerde voorzieningen waar je voor zwaardere hulp terecht moet. De sociale wijkteams zijn helpers (hulpverleners), de wijkteams opdrachtgevers.

Met de wijkteams worden ook de budgetten in de wijk gelegd. Ook de cultuurbudgetten komen in principe onder de competentie te liggen van die wijkteams. Die kunnen ze terug mandateren naar instellingen waar ze feitelijk thuishoren. Maar de teams zijn gemachtigd om – als ze dat nodig achten – de budgetten op andere manieren of bij andere aanbieders dan de stedelijke instellingen in te zetten, als die beter aan de vraag uit de wijk voldoen. Het wordt maatwerk, wat betekent dat de voorzieningen en activiteiten per wijk verschillen. Naar gelang de vraag. Vandaar dat de wijkteams binnen het beschikbare budget de mogelijkheid hebben om te schuiven van dingen die ze niet, naar dingen die ze wel belangrijk vinden.

Jans is van mening dat Kunstbedrijf Arnhem zich lang als een vrij formele organisatie heeft opgesteld. Wel de opdracht had om in wijken dingen op te zetten, maar dat heel aanbodgericht heeft gestuurd. De laatste tijd beginnen de contacten een beetje open te raken en komt er zijns inziens meer overlap in hoe de gemeente de wijkaanpak wil neerzetten, wat mensen in de wijk vragen, en de manier waarop Kunstbedrijf erop reageert. Jans schets de beweging waarin alle ambtenaren en gemeentelijke instellingen moeten leren kijken naar wat burgers aangeven en niet voor burgers bedenken wat goed voor ze is.

Dit ‘cateren op de vraag uit de wijk’ zal nog veel nadrukkelijker de dagelijkse gang van zaken worden. Jans: *‘De werkelijkheid zal uitwijzen hoe hard en definitief het zal zijn, maar het is wel zo dat partijen als Kunstbedrijf moeten gaan sturen op vragen uit de wijk. Als de wijk problemen constateert dan legt het wijkteam, via de gemeente, die rechtstreeks terug bij de betrokken organisaties en zegt: “Doe maar een offerte.” De vraag om een offerte komt bij stedelijke instellingen, zzp’ers en andere aanbieders te liggen. Als het goed is gaan zij leveren wat de wijk vraagt en zal de stad niet langer meer consumeren wat de stedelijke instellingen toevallig in de aanbieding hebben.’* Hier schetst Jans dus een beweging van subsidierelaties naar contract/opdrachtrelaties tussen gemeenten en aanbieders in de stad.

Ook op grotere overkoepelende gemeentelijke doelen, de zogenoemde publieke waarden, moet gezamenlijk (intersectoraal) ingezet gaan worden. Zoals ‘mensen leven in een veilige en een gezonde stad’. Jans: *‘Dan moet je gezamenlijk die gezondheid waarmaken. Aan de ene kant onze GGD en aan de andere kant heb je dus een aantal activiteiten die dat in de wijken neerzetten. Een zo’n activiteit kan zijn dat een kunstenaar of kunstinstelling met ouderen werkt om langer gezond te blijven of ouderen die niet meer gezond zijn, weer zo gezond mogelijk te laten worden. Dan verbind je het concrete met de abstractere doelen, dan kun je met elkaar uitleggen wat je aan het doen bent, dan heb je daar een verhaal op.’*

→ Gesignaleerde kansen

Wel zijn er enkele ontwikkelingen in het gesprek met de afdeling Cultuur naar voren gekomen:

- Gemeente Arnhem is bezig verantwoordelijkheden en budgetten bij de wijken te leggen. Kunstinstellingen kunnen hun rol pakken in de wijkteams en bij het oppakken van de vraag uit de wijk.
- Op de ‘publieke waarden’ kunnen kunstinstellingen methodieken ontwikkelen, in samenwerking met burgers en andere instellingen.
- Het gemeentelijk cultuurbeleid wordt momenteel geëvalueerd. Het onderzoeksbureau komt met de aanbeveling om naast de bestaande subsidieregelingen, oog te hebben voor wat zij ‘collectieve kunst’ noemen. Alofs: *‘Een ontwikkeling waar de gemeente iets mee moet doen.’*
- In beide gesprekken bleken de beleidsambtenaren niet bekend met verschillende voorbeelden van participatieve kunst die er in de gemeente Arnhem zijn (zoals KunstWerkt). Ook het onderzoeksbureau (evaluatie cultuurbeleid) vond maar één voorbeeld (koor met werklozen van Stadscompagnie Arnhem). Hier ligt een taak voor de cultuursector om zich beter zichtbaar te maken op alle niveaus binnen de gemeente.

Bijlage 5. Harderwijk, Nunspeet, Ermelo en Putten

Gesprekstafel (30 juni 2016) met de wethouder Welzijn en Cultuur en drie beleidsambtenaren van Cultuur, Welzijn, Wmo/Informele Zorg van de gemeente Harderwijk; de beleidsambtenaar Samenleving van de gemeente Nunspeet; de wethouder Cultuur van de gemeente Ermelo en de beleidsambtenaar Samenleving van de gemeente Putten. Verder was er vertegenwoordiging op bestuurlijk of uitvoerend niveau van ZorgDat Harderwijk, GGZ, 's Heerenloo, Stichting Ontmoeting en de directeur en programmaleider van Cultuurkust.

1. Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?

- Hoe krijg je de mens (klant/inwoner) centraal?

De vragen die aan de gesprekstafel besproken zijn, liggen echter vooral op het vlak van ontschotting:

- Hoe maak je de verdiepingsslag en zorg je dat er integraal gewerkt wordt (niet alleen samen afstemmen, ook samen ontwikkelen en uitvoeren)?
- Hoe zorg je ervoor dat kunstinitiatieven in zorg/welzijn niet alleen drijven op persoonlijk enthousiasme, maar dat er beleid komt dat stimuleert en zorgt dat succesvolle aanpakken voortbestaan?
- In hoeverre zijn er regionale mogelijkheden om de samenwerking kunst en zorg/welzijn te versterken? Zorginstellingen werken namelijk vaak regionaal.

2. Waar staan de aanwezige gemeenten en zorg/welzijnspartijen in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?

De aanwezige gemeenten (samen met andere gemeenten uit de regio) hebben gezamenlijk ervaring met kunstprojecten als Golden Stories (het activeren van ouderen door middel van hun verhaal) en Wilde Aardbeien XL of Zin In Kunst (mensen uit zorginstellingen of de maatschappelijke zorg maken kennis met verschillende kunstdisciplines). De gemeente Nunspeet profileert zich als kunstenaarsdorp, daar gebeurt veel op het gebied van kunst en cultuur. Ook de aanwezige zorg/welzijnsinstellingen hebben ervaring op het gebied van kunst en cultuur, bijvoorbeeld in de GGZ waar zich veel kunstenaars onder de doelgroep bevinden. De aanwezige instellingen hebben veelal concreet met elkaar samengewerkt.

In alle aanwezige gemeenten wordt dus al wel de verbinding tussen kunst en zorg/welzijn gelegd. Maar overal geldt dat het bij incidentele projecten blijft en niet bij iedereen is er het besef van de kansen.

Alle gesprekspartners zien een meerwaarde om het kunstaanbod voor mensen met een zorgvraag integraal op te pakken. Wethouder Cultuur van gemeente Ermelo vat het samen: *'Kunst zou niet meer op een voetstuk moeten staan. De gemeente zoekt naar allerlei vormen die aansluiten bij verschillende inwoners en die geschikt kunnen zijn om mensen zich te laten ontplooien. Ik denk dat kunst kan bijdragen, net zoals sport. Goed om dit verder te ontwikkelen.'*

Wat levert het op (voor deelnemers)?
Aan de gesprekstafel worden genoemd:

- <u>Contactleggen en waarachtig kennismaken</u>: deelnemers aan de bovengenoemde kunstprojecten waren positief, daarin hadden ze mensen die ze op zich al langer kenden, echt leren kennen.
- <u>Verbinding/verbondenheid</u>: 'Mensen vinden het vooral heel leuk om met kunst bezig te zijn. Het zorgt voor een leuke samenwerking.' Voorbij ontmoeten naar samen doen.
- <u>Dicht bij de eigen kracht en eigen talent/zelfexpressie</u>: de kunstprojecten uit de afgelopen Cultuurpacten zetten deelnemers in hun kracht en lieten hun zien wat ze juist wél kunnen en dat ze in kunst ook hun emoties kwijt kunnen.

Rollen/functies kunsteducatie en -participatie-initiatieven in het sociaal domein
Aan de gesprekstafel worden genoemd:

- Participatie: volgens beleidsmedewerker Wmo en Cultuur van de gemeente Harderwijk, gaat het in essentie om participatie: 'Mensen doen een verzoek bij de gemeente voor wat ze nodig hebben om deel te nemen aan de maatschappij. Ik denk dat daar een goede wisselwerking is tussen de vraag die iemand heeft en het aanbod vanuit de culturele sector.'
- Verbreding van aanpak: de beleidsambtenaar vervolgt: 'Er wordt nu gedacht in: welke producten hebben we binnen de begeleiding? Ik denk dat er binnen het maatschappelijk kader een verbreding kan plaatsvinden door de mens en niet het product centraal te stellen en door ook cultuur mee te nemen.'
- Bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken: bijvoorbeeld, kan cultuur bijdragen aan sociale cohesie, aan samenwerking zoeken en met elkaar verbonden raken/blijven?

→ Gesignaleerde drempels die ontschotting in de weg staan
- Cultuurkust: 'Deelnemers zoeken en projecten organiseren lukt wel, verbinding en verdieping hebben meer aandacht nodig. De verbinding is ook in beleid noodzakelijk.'
- Op het terrein van de creatieve dagactiviteiten is samenwerking mogelijk. De zzp'ers met wie Cultuurkust werkt, willen in het sociale domein actief zijn, hebben vaak al ervaring en een visie op werken met dementie of met bepaalde beperkingen. Maar ze kunnen dat niet als vrijwilliger doen, ze moeten factureren. ZorgDat vraagt zich af of er ook samengewerkt kan worden met gesloten portemonnees. De budgetten van Cultuurkust zijn bovendien geoormerkt. Hoe regel je samenwerking financieel met elkaar?
- Het sociale domein is groot. In principe gaat het over alle burgers die problemen hebben met participeren. De instellingen vragen zich af: wat heeft nou prioriteit?

→ Gesignaleerde kansen
- Het voordeel van minder beschikbare middelen is dat er een kwaliteitsslag gemaakt kan worden. Daar kunnen kunstinstellingen op inspelen. Beleidsambtenaar Samenleving, gemeente Harderwijk: 'Doordat er minder middelen zijn, ben je gedwongen een kwaliteitsslag te maken. Organisaties denken na over waar ze goed in zijn; aan welk aspect van de stad of de samenleving ze willen bijdragen. Beleid maken vanuit gemeenten is zo passé. Als wij beleid maken, maken we het met de samenleving. Juist met koplopers. De kunst is voor gemeenten om een antenne te ontwikkelen: wat voor ontwikkelingen zie ik in mijn stad, wat voor initiatieven zijn er, welke verbindingen kunnen we leggen? Wat betreft kunst en cultuur doen wij dat steeds meer. Op een internationale Alzheimer-dag zijn er allerlei culturele activiteiten: film, muziek, manieren om jezelf te uiten.'
- Er dienen zich kansen aan op integrale aanpak en op gezamenlijke processen in partnerschap. Dit blijkt op meerdere momenten tijdens de gesprekstafel:
  De instellingen geven aan dat gemeenten nodig zijn om de initiatieven uit de samenleving en de instellingen te bestendigen. De gemeenten zeggen hun rol te nemen. Wethouder Sociaal Domein en Cultuur, gemeente Harderwijk: 'Mijn rol is stimuleren, enthousiasmeren. Aan verdieping moeten we met zijn allen werken. Mijn boodschap is: ga die verdiepingsslag maken, en je hebt met mij een wethouder die er wel aan meedoet.'
  Beleidsambtenaar Samenleving, Nunspeet: 'Als Cultuurkust zegt dat ze met dagbesteding bezig gaan, dan maken ze gebruik van het Wmo-budget en niet dat van Cultuur. Ik denk dat wij de intentie hebben om er op die manier naar te kijken. Tegen de instellingen zeg ik: werk met elkaar samen en ga over de grenzen heen. Je hebt sowieso de ruimte om te experimenten. Als het structureel gaat worden, moet we ernaar kijken.'

→ Concreet voornemen
Meer dan concrete voornemens zijn er aan de gesprekstafel wederzijdse adviezen of aansporingen gegeven:

Het gemeentelijke advies aan de instellingen
De gemeentelijke vertegenwoordigers roepen de aanwezige instellingen op de mogelijkheden die zich aandienen te grijpen, 'gewoon te gaan doen'. Gemeenten zijn bereid geld te investeren als het bepaalde maatschappelijke doelen dient. Maar ze laten het aan de professionals om te bedenken hoe

ze dat moeten organiseren en hoeveel ze daarvoor nodig hebben. ‘Geef aan wat je voor ons weet te bereiken, met wie je samenwerkt en wat je daarvoor nodig hebt.’

In alle gevallen gaat het erom burgers de gelegenheid te geven om te participeren. Dat is de opdracht, ook aan de instellingen: houd voeling met wat er in de maatschappij leeft, maak verbinding met andere sectoren, kijk waar je elkaar kunt versterken.
Is het project succesvol geweest, maak dat dan zichtbaar, want dat is relevant voor gemeenten. ‘Als het een succesvol project is geweest, vinden gemeenten het ook doodzonde als het stopt.’

Wethouder Cultuur, gemeente Ermelo: ‘We hebben de verantwoordelijkheid voor het hele sociale domein en daar kan kunst een bijdrage aan leveren. Als je praat over mensen een fijne dagbesteding geven, dan kan dat op vele manieren. Als zorg/welzijnsorganisaties en cultuurinstellingen elkaar vinden en met een gezamenlijk aanbod komen, dan is het niet relevant of het uit kunst of welzijn betaald wordt.’ Of: ‘Als het erover gaat om het “granieten bestand” (langdurig werklozen) een stap te laten zetten op de participatieladder: zoek elkaar op en ontwikkel gezamenlijk een plan van aanpak. Dat maakt het gesprek met de gemeente ook productiever dan wanneer elke sector voor zich met dezelfde vraag bij de gemeente aanklopt.’

Het advies van de instellingen aan gemeenten
‘s Heerenloo: ‘Ik zit aan meerdere tafels over zorg en ondernemen. Overal bestaat hetzelfde dilemma: wie neemt het initiatief en wie zorgt dat er voortgang kan plaatsvinden? De gemeente kan een belangrijke prikkel geven, zou daar stimulerend in kunnen zijn. Door aan te geven wat het probleem is dat er leeft, door partijen en creatieve geesten uit te nodigen om mee te denken. Dat zal uiteindelijk meerwaarde hebben. Gemeenten hoeven geen regiehouder te zijn, maar het initiatief begint óók daar, daarna gaat het volgens mij dan los.’

De aanwezige instellingen stellen het op prijs als de gemeenten zich opstellen als partner door:
- initiatieven uit de samenleving (al dan niet mede opgepakt door instellingen) te faciliteren;
- vraagstukken waar gemeenten mee worstelen te delen met het veld en gezamenlijk met het veld (en inwoners) naar antwoorden te zoeken;
- meer te redeneren vanuit mensen en de maatschappelijke doelen en effecten die de gemeenten willen bereiken. Dan is het makkelijker om door ‘schotten’, regelingen en budgetten heen te kijken, dan vallen de verschillende benaderingen en perspectieven (zorg, welzijn, sport, cultuur) vanzelfsprekender op zijn plaats.

Een aantal aanwezige gemeentelijke vertegenwoordigers beaamt de behoefte aan deze bredere set rollen voor gemeenten. Beleidsambtenaar Samenleving, Nunspeet: ‘Ik denk niet dat gemeenten moeten voorschrijven aan het veld, maar ook niet moeten denken dat er altijd wel een initiatief uit de samenleving komt. Het zou én-én moeten zijn. Gemeenten kunnen meer proactief aangeven waar de mogelijkheden en prioriteiten liggen, kaders aangeven. Dat zou een mooie interactie zijn. Op dat vlak kan er, van beide kanten, nog wel iets gebeuren.’
Beleidsambtenaar Samenleving, gemeente Putten: ‘Als je mensen en doelen leidend maakt, kun je budgetten uitwisselen. Welzijn, leefbaarheid, cultuur, alles draagt dan een stukje bij.’

Bijlage 6. Zutphen, Lochem en Brummen

Gesprekstafel (8 juli 2016) met wethouder Cultuur (Zutphen), beleidsambtenaar Cultuur (Lochem), programma-manager Sociaal Domein (Brummen) en bestuurders van Zorggroep Sint Maarten, Sensire en de Muzehof.
De wethouder Zorg en Welzijn (Zutphen), wethouder Zorg en Welzijn en Cultuur en beleidsambtenaar Zorg en Welzijn (Lochem) hadden toegezegd, maar waren op het laatste moment verhinderd.

1. Welke vragen spelen er concreet bij gemeenten en zorg/welzijnspartijen met betrekking tot mensen met een zorgachtergrond?

- Hoe kunnen we de sociaaleconomische structuur versterken (beleidsdoel gemeente Zutphen)?
- Hoe kom je bij de mensen achter de voordeur? Met zorginstellingen en gemeenten kun je makkelijk contact leggen en afspraken maken, maar hoe bereik je zelfstandig wonende individuen met uiteenlopende zorgvragen? Dat moet onderdeel van methodiekontwikkeling zijn.
- Hoe sluit je aan bij de vraag van onderaf?
- Welke methodieken zet je in om aan te sluiten bij de vraag van onderaf en hoe doe je dat als professionals in verbinding met elkaar; hoe vind je elkaar?
- Er zijn mooie kunstprojecten, en daarna? Hoe kunnen die doorgaan als ze hebben laten zien dat het werkt en ze resultaten behalen (de inwoners goede steun en dienstverlening bieden)?

2. Waar staan de aanwezige gemeenten en zorg/welzijnspartijen in hun denken over de mogelijkheden en bijdragen die kunsteducatie en -participatie kunnen bieden?

Ook in Zutphen en omstreken gebeurt er al het nodige op het snijvlak kunst en zorg/welzijn. Muzehof heeft de projectleiding over Parels voor de Kunst. Dit is een project van onderaf, gericht op meer culturele activiteiten voor ouderen en methodiekontwikkeling. In Zutphen zijn er veel onafhankelijke kunstenaars die zelf op zoek gaan naar mogelijkheden binnen zorg en welzijn. Ook is er Fit-Art, een stichting met uitgangspunt dat zowel bewegen als kunst de gezondheid van 60-plussers positief kan beïnvloeden.

Er is een grote bereidheid onder de aanwezigen om de samenwerking tussen kunst en zorg/welzijn te versterken. Er worden verschillende aanknopingspunten genoemd tijdens de gesprekstafel:

Het college en de raad in Zutphen heeft duidelijke keuzes gemaakt. Wethouder Cultuur: ‘Hoofdthema voor de komende jaren is het versterken van de sociaaleconomische structuur. Een van de doelen is onze zwakkeren sterker maken. Daar zou kunst een rol kunnen spelen. Dit is gemeentelijk beleid en betreft alle sectoren, dus ook de cultuursector. We zijn bezig met de cultuurnota. Er gaat meer geld naar cultuur en er komt bijvoorbeeld een cultuurmakelaar. Die moet afspraken maken met allerlei kunstinstellingen. Met de grote instellingen, waaronder Muzehof, maken we prestatieafspraken. We kijken hoe we verbindingen kunnen leggen: er is al heel veel, maar hoe weten mensen waar ze terecht kunnen? De gemeente is bezig dementie in kaart te brengen. Hoe kunnen wij daar concreet aan bijdragen?’

Beleidsmedewerker Cultuur, gemeente Lochem: ‘In Lochem hebben we het cultuurbeleid in grote lijnen vastgesteld. Er komt een tweede fase in de uitvoering. Kwetsbare groepen zijn daar deel van. We hebben een bezuiniging achter de rug waardoor de cultuurmakelaar is wegbezuinigd, maar het netwerk blijft intact. We hebben meerdere combinatiefunctionarissen, van wie een (cultuurcoach) is verbonden aan de Muzehof. De gebiedsteams moeten de vraag uit de samenleving ophalen, maar dat staat nog in de kinderschoenen.’

Gemeente Brummen heeft een cultuurcombinatiefunctionaris, die de rol van een cultuurmakelaar vervult. Programma-manager Sociaal Domein, gemeente Brummen: ‘We zijn er nu niet goed in om achter de voordeur te komen en we maken ons daar zorgen over. Een grote groep ouderen herkent zich ook niet in de benaming eenzaam. We hebben in Brummen een paar jaar een huisbezoekaanpak gehad. Ondanks alle inspanningen is dat ook nog niet de oplossing. Ouderen doen de deur niet open of willen het gesprek niet aangaan. Ook al komt er een bekende. Wij willen de

komende periode vele vormen van mogelijke oplossingen en/of benaderingen gaan onderzoeken. Daar gaan we ons hard voor maken en we kijken naar de inwoner. We gaan het volledig ontschot benaderen en nemen afscheid van de scheiding tussen budgetten.' Over het werken met kunst zegt hij: 'Het werkt. Ik geloof dat je er op termijn aan terug gaat verdienen.'

Zorggroep Sint-Maarten heeft als motto 'Deel je leven'. Kernwaarden die daaraan ten grondslag liggen, zijn ontplooiing en vitaliteit. Ze sluiten aan bij wat mensen zelf kunnen en laten hen hun talenten ontdekken: 'Dit valt soms niet mee, want de transitie in de gezondheidszorg betekent dat mensen langer thuis blijven wonen. We moeten daarop inspelen, maar dat betekent dat er minder directe sturing en coördinatie mogelijk is dan wanneer mensen in een verpleeghuis wonen. Onze locatie in Lochem doet veel met kunst, werkt samen met Fit-Art en er was een musical met de bewoners van Lochem. Het fenomeen kunst en ouderen spreekt ons erg aan, al is het niet ingebed in het beleid van de organisatie. Wel zit het in de visie waarin medewerkers de ruimte krijgen om het beleid voor hun locatie vorm te geven. Zo kan elke vestiging daar zijn eigen invulling aan geven.'

Sensire is een zorg- en welzijnsorganisatie die in Zutphen vooral achter de voordeur (thuiszorg) en in de jeugdgezondheidszorg werkt. Voor de jongere doelgroep wordt (nog) niet met kunst gewerkt. Op andere terreinen wel: 'Onze professionals, afhankelijk van wie zij zelf zijn als mens, gebruiken in meer of mindere mate kunst.' Sensire gebruikt kunst in verschillende communicatievormen, stripverhaaltjes, filmpjes, foto's, omdat de organisatie van mening is dat beelden meer zeggen.
De visie is dat de professionals het niet meer over zorg willen hebben. Het gaat hen over hoe mensen in het leven staan, voor sommige mensen hoort zorg er nu eenmaal bij. Dan gaat het over zingeving, ertoe doen, van waarde zijn. 'Ik zie kunst als een onderdeel van "in het leven staan". De mens wordt veel belangrijker dan de beperking die hij heeft. Daar hoort kunst gewoon bij.'

Wat levert het op (voor deelnemers)?
Aan de gesprekstafel worden genoemd:
- welbevinden;
- zingeving;
- dichter bij je talent;
- expressiemogelijkheden: het voorbeeld van een dertienjarige die niets durfde te zeggen, maar zich via haar foto's kon uiten. Wethouder Cultuur: 'Ze bloeit helemaal op door haar fotografie en daar kan zij haar verhaal in kwijt.' Het gaat dan om zelfversterking evenals om expressie.

Rollen/functies kunsteducatie en -participatie-initiatieven in het sociaal domein
Aan de gesprekstafel worden genoemd:
- Vraag uit de samenleving in beeld brengen.
- Doelgroep in kaart brengen (eenzamen, langer thuiswonende ouderen met zorgvragen): mensen die in zorgcentra wonen zijn bekend, maar er is een veel grotere groep thuiswonende ouderen die niet bij de gemeente en zorgorganisaties bekend is. Er worden voorbeelden van kunstprojecten (verhalenprojecten) genoemd waarin het beter lukte om deze groep te bereiken dan via reguliere huisbezoeken.
- Intergenerationeel contact: voorbeeld wordt gegeven van een bibliotheekproject waarin ouderen voorlezen aan jongeren of anderen die moeite hebben met taal. 'De plek is er al, maar je moet er wel aan denken om het voor te leggen aan bijvoorbeeld ouderen.' Tegelijkertijd gaat het dus om het vernieuwen van het aanbod.
- De vraag scherp krijgen: Sensire geeft als voorbeeld een vraagstuk dat ze niet scherp genoeg in beeld kregen en waarvan niet duidelijk was wat ze ermee wilden doen. Ze hebben acteurs gevraagd om er met hen over door te denken, waarbij het verbeelden van mogelijke uitkomsten heel goed werkte. 'Normaal gesproken voegen we altijd adviseurs toe, waarom dan niet vanuit de kunst?'

Er bestaat ook inzicht in wat nodig is
Verbindingen tussen kunst en zorg/welzijn zijn nodig op het bestuurlijk vlak (besturen van kunst- en zorg/welzijnsinstellingen en gemeenten), want er is visie/beleidsvorming nodig en er moeten randvoorwaarden worden gemaakt. Daarnaast is verbinding nodig op aanbiedersniveau en afstemming op uitvoerend vlak (bijv. activiteitenbegeleiding).

Aan de gesprekstafel wordt aangegeven dat de ontschotting van belang is, dan vallen kunstinitiatieven in zorg/welzijn gewoon binnen het budget. Dit is van belang omdat in de toekomst de druk op de gemeentelijke budgetten zal toenemen (gemeente Brummen). Ook van belang is het zorgen dat er minder maatwerkvoorzieningen nodig zijn, door in te zetten op preventie, op een manier dat er geen grote gaten in de zorg/opvang vallen en dat zorginstellingen hun werkgeversverantwoordelijkheid kunnen nakomen.

→ Gesignaleerde drempels die ontschotting in de weg staan
Financiering: zorggroep Sint Maarten geeft aan: 'De budgetten in de zorg staan onder druk. Als je iemand wilt hebben die zich speciaal met kunst bezighoudt, dan is dat bijna niet meer te bekostigen. Dus we moeten heel veel met vrijwilligers werken.' Sensire voegt toe: 'Als je kijkt naar de huidige financiering, dan is er gewoon helemaal geen tijd, ruimte en geld.'

→ Gesignaleerde kansen
- De gemeenteraad van de gemeente Zutphen heeft als hoofdthema het versterken van de sociaaleconomische structuur en ziet daarin ook een rol voor kunst. Bovendien is met de Raad afgesproken dat dit beleidsdoel niet politiek gevoelig mag zijn. Dus ook bij het volgende college blijft dit op de agenda. Dit is onderschreven door alle partijen. Ook in de andere aanwezige gemeenten is het versterken van kwetsbare burgers een beleidsdoel. Hierop kan een integraal, meerjarig programma ontwikkeld worden.
- De gemeenten stellen zich open voor ideeën en plannen vanuit de instellingen en voor het gesprek over wat de gemeente daarin kan faciliteren.
- De kans dient zich aan om in te spelen op de behoefte aan nieuwe benaderingen van het (beter) bereiken en ondersteunen van zelfstandig wonende mensen met een zorgvraag.
- Gemeente Brummen: 'Beleidsmatig hebben we de nodige zinnen geformuleerd. Het ambtenarenapparaat en de Raad zijn klaar met die dikke notities. Kom met een plan vanuit de samenleving, vanuit inwoners zelf. Dan kan er veel. Genoeg geluld, genoeg geschreven, doen! De Raad heeft bepaald dat 5% van het Wmo-budget voor innovatie en vernieuwing beschikbaar is. Die gelden zijn beschikbaar voor initiatieven vanuit de inwoners. De vraag van de inwoners is leidend. Ik merk dat er onvoldoende plannen uit de samenleving komen.' Kans: als instellingen goed aangeven dat ze weten wat de vraag van onderaf is en hoe ze daarop willen inspelen, dan zijn de aanwezige gemeenten bereid mee te denken en waar nodig te faciliteren.
- De gemeente Zutphen gaat negen combinatiefunctionarissen aanstellen. Die moeten meehelpen verbindingen te leggen. De wethouder Cultuur verwacht er veel van en is van mening dat de invulling van hun taken flexibel is: ook daar bepaalt de vraag van onderaf.
- Binnen Zorg en Welzijn zijn er veel potjes die gebruikt kunnen worden. Het potje 'Algemene Oplossingen' wordt specifiek genoemd.
- Er kan verbinding gezocht worden met stichting Perspectief, SWL (Lochem).

Kans voor kunstinstellingen is om – in samenwerking met zorg/welzijnsinstellingen – een plan van aanpak te ontwikkelen met als doel kwetsbare burgers te bereiken en versterken. Hierbinnen zijn allerlei thema's te onderscheiden, aan de gesprekstafel werden concreet benoemd: langer thuiswonende ouderen, dementie, analfabetisme (ook in de jeugdgezondheidszorg), begeleiding van mensen die voorheen intramuraal werden opgevangen en het nu zelfstandig moeten zien te rooien en dat vaak in onvoldoende mate voor elkaar krijgen.

De thema's zijn bekend, maar misschien moeten die niet het startpunt van een aanpak zijn. Aan de gesprekstafel wordt geopperd dat niet het 'probleem' het startpunt hoeft te zijn, maar een gezamenlijke passie van de inwoners. Het gaat dan om een abstracter doel: een project rondom de gemeentelijke cultuurhistorie of een ander thema waarop veel verschillende mensen vanuit de gemeenschap op veel verschillende manieren kunnen aanhaken.

Bij alle plannen moet worden aangesloten op de vraag uit de gemeenschap: waar is behoefte aan? Kunstenaars zijn goed in het ophalen van de vraag. 'Fase 1' van elk plan van aanpak zou moeten zijn, het in kaart brengen waar bewoners behoefte aan hebben.

→ Concrete voornemens
Door omstandigheden was er van Zutphen en Lochem alleen gemeentelijke vertegenwoordiging vanuit de afdeling Cultuur. Vergelijkbare gesprekken worden gevoerd met collega's van Zorg & Welzijn.

Er wordt aansluiting gezocht bij verschillende fora, zoals werktafels met gemeente en zorgverzekeraars. Daar zou de samenwerking kunst en zorg/welzijn als thema ingebracht kunnen worden. Hetzelfde geldt voor het bestaande Gezondheidsnetwerk. Daarnaast is er in Zutphen en Lochem een rijke traditie waarin professionals elkaar ontmoeten rondom thema's, daar is altijd een goede opkomst.
Er worden namen/nummers uitgewisseld om het proces van aansluiting zoeken, in gang te zetten.

De Muzehof wordt in overleg benoemd tot de trekker van het proces van aansluiting zoeken en van het gezamenlijk verkennen van een integrale benadering, met als (mogelijke) uitkomst het gezamenlijk ontwikkelen van methodieken en/of plannen van aanpak die voor alle betrokken sectoren een meerwaarde hebben en die de gemeenten ondersteunen in het realiseren van hun beleidsdoelen.

Bijlage 7. Rivierenland

In Rivierenland heeft geen gesprekstafel plaatsgevonden omdat er in Tiel en omringende gemeenten al een samenwerking vanuit de domeinen Wmo en Welzijn en het domein Cultuur bestaat als onderdeel van het Cultuur- en Erfgoedpact Rivierenland. Hieronder een korte samenvatting van hoe het tot dit pact is gekomen. De samenvatting is gebaseerd op een gesprek met De Plantage, centrum voor de kunsten in Tiel.

De provincie Gelderland kent een stimuleringsregeling die de samenwerking op het vlak van cultuur tussen (kleinere) gemeenten wil bevorderen, de Regeling Cultuur- en Erfgoedpacten. Gemeenten kunnen hiertoe gezamenlijk plannen indienen, het bedrag dat de gemeenten inzetten wordt door de provincie gematcht (verdubbeld) tot een maximum bedrag per gemeente.
In Rivierenland deed zich de situatie voor dat het provinciaal budget voor deze regeling nog niet maximaal was benut en de gedeputeerde de gemeenten uitdaagde om met plannen te komen. De gesprekken die vervolgens op gemeentelijk niveau zijn gevoerd met de afdelingen cultuur boden geen perspectief. In de gemeentelijke cultuurbudgetten was geen ruimte voor cofinanciering. Vervolgens is gezocht naar een manier om de provinciale cultuurgelden in te zetten voor andere domeinen dan cultuur. Er is gemeentelijke cofinanciering gevonden in de Wmo-budgetten en is er een cultuurprogramma ontwikkeld met Wmo-doelstellingen aan de basis: Kunstgoed. Het doel van Kunstgoed is onder andere eenzaamheidsbestrijding onder ouderen en daardoor uitstel van zorgkosten.

Het proces om tot een samenwerking tussen de domeinen te komen werd vergemakkelijkt doordat in een aantal kleinere, deelnemende gemeenten deze domeinen op bestuurlijk en ambtelijk niveau bij dezelfde portefeuillehouder ondergebracht zijn. In wat grotere gemeenten zaten beide portefeuillehouders aan tafel en wisten elkaar goed aan te vullen of zij hadden buiten de regio al goede ervaringen met kunst in het sociaal domein opgedaan. Het proces werd uiteraard verder vergemakkelijkt door het gegeven dat de beschikbare, provinciale cofinanciering het startpunt van de gesprekken vormde.

Het programma wordt in de periode van 2016 t/m juni 2017 gefaseerd opgezet en kent drie delen. Als eerste zijn de workshopactiviteiten met zes wekelijkse bijeenkomsten van start gegaan. Onder begeleiding van professionals worden de senioren actief op het gebied van beeldende kunst, muziek, theater, literatuur, dans of fotografie. Hierbij gaat het dus om actieve cultuurparticipatie. Ten tweede is receptief aanbod ontwikkeld: het gezamenlijk bezoeken van musea, concerten en voorstellingen. Het aanbod is verdeeld over een aantal deelnemende gemeenten en de ouderen worden gefaciliteerd, bijvoorbeeld met busvervoer, om de activiteiten bij te wonen. In de komende periode wordt daarnaast gewerkt aan intergenerationele interactie, met een aanpak die is geïnspireerd op een programma van de Gruitpoort (16 toen, 16 nu). Hierin worden verhalen bij ouderen opgehaald en doorgegeven aan de jongeren, die bewerken de verhalen artistiek en geven ze weer terug aan de ouderen.

De provinciale regeling wordt in januari 2017 opnieuw opengesteld voor aanvragen van samenwerkende gemeenten (zie verder: *https://www.gelderland.nl/Subsidies*).

Bijlage 8. Ede

Cultura, kunstencentrum voor Ede en omstreken, heeft bestuurders en ambtenaren evenals vertegenwoordigers van zorg en welzijnsinstellingen benaderd. Deze toonden interesse en waren bereid om aan een gesprektafel deel te nemen. Ten tijde van het onderzoek werd er geen geschikt moment gevonden om deze tafel te laten plaatsvinden. Dit zal op een later tijdstip zijn.